

Economisch - Statistische Berichten

48e JAARGANG - 4 DECEMBER 1963 - No. 2417

HET KON. NED. LANDBOUW-COMITÉ

roept gegadigden op voor de functie van

HOOFD

van de

afdeling Voorlichting van het K.N.L.C.

Academische vorming noodzakelijk.

Deze krijgt tot taak leiding te geven aan het agrarisch-sociale en het sociaal-economische voorlichtingswerk van het K.N.L.C. en het coördineren van deze voorlichting met die, welke door de Provinciale Landbouwmaatschappijen en door het Ministerie van Landbouw en Visserij wordt gegeven.

Brieven te richten aan het Algemeen Secretariaat van het K.N.L.C., Prins Mauritsplein 23, 's-Gravenhage.

*U reageert op annonces
in „E.-S.B.”?*

*Wilt U dit dan steeds duidelijk
tot uitdrukking brengen?*

HOLLANDSCHE SOCIETEIT VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.

A^o 1807

.... meer dan
anderhalve eeuw
levensverzekering

HOOPDKANTOOR

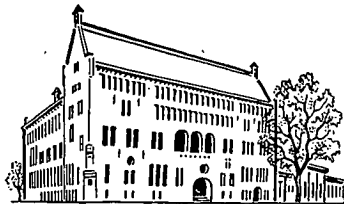
Herengracht 475, Tel. (020) 22 13 22, AMSTERDAM C.

HEAD OFFICE FOR CANADA

Holland Life Building

1130 Bay Street, Tel. WA 5-4511, TORONTO.

Alle assurantiën
Beleggingen
en
vermogensbeheer

R. MEES & ZONEN

BANKIERS EN ASSURANTIEMAKELAARS
ROTTERDAM

AMSTERDAM / 's-GRAVENHAGE / DELFT
SCHIEDAM / VLAARDINGEN / ALBLASSERDAM

161 12
51034: **ECONOMISCH-
STATISTISCHE BERICHTEN**

Uitgave van de

Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010)
3 80 40. Giro 8408.*

Privé-adres redacteur-secretaris: *Dr. A. de Wit, Sleedoorn-
laan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.*

Bankiers: *R. Mees en Zoonen, Rotterdam, Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.*

Redactie-adres voor België: *Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 347, Gent.*

Abonnementen: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*

Abonnementsprijs: *franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 34,—, overige landen
f. 36,50 per jaar (België en Luxemburg B.fr. 480).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.*

Losse exemplaren van dit nummer f. 1,25.

Advertenties: *Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)
6 02 60, toestel 908.*

Advertentie-tarief: *f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.*

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. W. Lambers; J. Tinbergen.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.
Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

De inhoud van 's werelds provisiekast

Indien een huisvrouw over een provisiekast beschikt zal zij de inhoud hiervan van tijd tot tijd opnemen om te weten hoe het staat met de levensmiddelenvoorziening van haar gezin. De vergelijking loopt nu misschien ietsje mank, maar zo doet ook de Voedsel- en Landbouworganisatie van de Verenigde Naties, de F.A.O. Ieder jaar neemt deze van alle landen (in details) de landbouwproductie op. Zo ook dit jaar ¹⁾. De F.A.O. schat dat de wereldlandbouwproductie in 1962/63 dooreengenomen 2 à 3 pCt. is toegenomen. Slechts twee groepen van landen bleven bij dit gemiddelde achter, nl. Zuid-Amerika door de geringere opbrengsten van koffie in Brazilië, van suiker in Cuba en van wintergranen in Argentinië, alsmede de landen van het Verre Oosten. (De laatste vijf jaar is 'er betrekkelijk weinig verandering in de wereldvoedselproductie gekomen; zij heeft aanhoudend gelegen tussen 11 en 13 pCt. boven het vooroorlogs gemiddelde). De produkten die het meest hebben bijgedragen tot de produktietoename van 2 à 3 pCt. in 1962/63 waren tarwe, gerst en katoen; voor enkele produkten moeten we een produktie-achteruitgang constateren, o.a. voor haver, maïs, suiker, citrusvruchten, koffie, cacao en jute.

Indien een produktietoename niet vergezeld gaat van een afzetvergroting dan moet dit leiden tot voorraadvorming. We denken dan natuurlijk direct aan de tarwe- en katoenvoorraden in de Verenigde Staten. De tarwevoorraden in de Verenigde Staten zijn het vorig jaar echter iets kleiner geworden. De Amerikaanse katoenvoorraden zijn in 1962/63 evenwel met ongeveer $\frac{1}{3}$ gestegen, die van de wereld met ongeveer 10 pCt.

Er waren in 1962 geen belangrijke veranderingen in de wereldhandel van landbouwprodukten. De laatste tien jaar zijn de exporten van landbouwprodukten in de ontwikkelde landen meer gestegen dan die van de ontwikkelingslanden. Dit is voor een groot deel toe te schrijven aan de Amerikaanse export onder speciale voorwaarden. De commerciële exporten zowel van de ontwikkelde als van de ontwikkelingslanden zijn in omvang met ongeveer $\frac{1}{3}$ toegenomen. De waarde van de commerciële exporten van de ontwikkelingslanden is ongeveer 8 pCt. omhoog gegaan en die van de ontwikkelde landen ongeveer 13 pCt. De verdiensten uit de exporten van landbouwprodukten die ofwel de voornaamste ofwel de enige inkomstenbron van de ontwikkelingslanden zijn, zijn dus kleiner dan de be-

hoefte die de ontwikkelingslanden eraan hebben. Dit geldt precies zo voor de kredietverlening in de landbouw: de ontwikkelingslanden hebben hier een grote behoefte aan, maar het aanbod van landbouwkredieten is in deze landen nog geenszins voldoende.

Verder schrijft het F.A.O.-rapport over de E.E.G. en in het bijzonder over het afbreken van de E.E.G.-onderhandelingen met het Verenigd Koninkrijk. We noemen ook nog de associatie van de E.E.G. met de 18 Afrikaanse staten. Voorts worden de internationale goederenovereenkomsten genoemd, nl. de vijfjarige Koffie-overeenkomst, de driejarige Tarwe-overeenkomst en de tweede Olijfolie-overeenkomst (n.b. de Suikerovereenkomst en de Tin-overeenkomst worden echter niet genoemd). De markt- en prijsregelingen die we uit de na-oorlogse jaren in de landbouw van de Westerse staten nog zo goed kennen worden in het F.A.O.-rapport helemaal niet meer besproken. Thans hebben de Westerse landen maatregelen genomen ter verbetering van de structuur van hun landbouw; het zal natuurlijk nog wel een jaar of tien duren voordat de resultaten van deze maatregelen merkbaar worden.

We dienen verder kort te zijn. De opbrengsten per ha vertonen grote verschillen in de onderscheidene landen. De tarwe-opbrengsten van de landen met de grootste opbrengst per ha zijn ongeveer tien maal zo groot als die van de landen met een kleine opbrengst per ha. Nog sterker: in landen als de Verenigde Arabische Republiek, Nederland en Nationalistisch China zijn de gemiddelde *totaal* opbrengsten per ha ²⁾ wel 40 of meer keren zo hoog als de opbrengsten in de landen met de laagste opbrengsten.

We kunnen als stelling verkondigen dat landen met een dichte bevolking, welke een hoog inkomensniveau genieten en bovendien een grote uitvoer van landbouwprodukten hebben, in het algemeen een grote landbouwproductie zullen vertonen. Ook grote verschillen in arbeidsproductiviteit zien we tussen de landen. In Nieuw-Zeeland, Australië en de Verenigde Staten is deze wel 50 à 80 maal zo hoog als in landen met een zeer geringe arbeidsproductiviteit. Ons laatste woord zal aan de kunstmest zijn gewijd. Het gebruik van kunstmest is de laatste twee decennia enorm gestegen. Het is duidelijk dat er door de kunstmest en de grote vorderingen van de landbouwwetenschap nog heel wat meer voedsel in de wereld kan worden geproduceerd dan thans.

¹⁾s-Gravenhage.

Drs. G. GREIDANUS.

²⁾ Dus niet alleen van tarwe.

INHOUD

	Blz.		Blz.
De inhoud van 's werelds provisiekast, door Drs. G. Greidanus	1127	bedrijven en de saldo-methode van Dr. Koppejan, door Drs. J. H. Post en Ir. A. L. G. M. Bauwens met een naschrift van Dr. Ir. A. W. G. Koppejan	1139
Koopkrachtersie tijdens een C.A.O., door Mr. Dr. A. A. van Rhijn	1128	Ons aardgas en overheidswinsten, door J. M. G. Hoes. De verdeling van de „aardgaskoek”, door A. N. J. Vriens. Naschrift van W. Thomassen	1141
Landbouw in twee brandpunten (I). Brandpunt „Brussel”, door Drs. J. Th. Adolfse en Ir. I. B. Warmenhoven	1131	Arbeidsmarkt en diepte-investeringen, door J. Müller met een naschrift van Dr. J. A. Wärtna	1143
Groestuipen van de staalmarkt, door Drs. H. Bontenbal	1134	Schrijvers en cijfers - naschrift na naschrift, door Drs. J. J. Klant	1144
Boekbespreking:		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	1144
Handelswereld en wereldhandel, bespr. door Mr. A. C. van Epenhuysen	1135		
Ingezonden stukken:			
De ontwikkeling van het aantal landbouw-			

In verband met de onzekere prijsontwikkeling bestaat er bij de vakbeweging groot bezwaar om op 1 januari a.s. nieuwe collectieve arbeidsovereenkomsten voor een langere periode af te sluiten. Zij wenst de mogelijkheid van tussentijdse wijziging. Schrijver bespreekt de zgn. roltrapclausule en de zgn. openbrekingsclausule die dit mogelijk maken. De roltrapclausule wordt wegens haar automatisme verworpen. Voor het toepassen der openbrekingsclausule moet nog een aantal regels worden vastgesteld, welke nader worden besproken.

Koopkrachterosie tijdens een C.A.O.

Toen het instituut der C.A.O. ruim een halve eeuw geleden tot ontwikkeling kwam, werd de betekenis daarvan overschat. Men sprak van een vredesverdrag. In de militaire terminologie blijvende kan men beter spreken van een wapenstilstandsverdrag. Maar natuurlijk, een lange wapenstilstand is beter dan een kortere. Zo is het dan ook van groot belang dat C.A.O.'s voor een lange periode worden gesloten. De ondernemers kunnen daardoor beter hun produktieplannen en calculaties maken en de arbeider is beter verzekerd van zijn rechtspositie.

In ons land loopt zeer binnenkort een groot aantal C.A.O.'s af, die voor vernieuwing in aanmerking komen. Maar nu doet zich de ernstige moeilijkheid voor dat de prijzen van vele artikelen op drift zijn geraakt. Het is thans nog onmogelijk vast te stellen hoever de prijsstijgingen zullen gaan. Tal van factoren werken hier in een ongunstige richting. De loonsverhoging van 10 pCt. zal niet zonder prijsstijgingen verlopen. Hierbij komt de ongunstige omstandigheid dat de prijzen van vele grondstoffen juist in de laatste maanden zijn opgelopen. Slechte oogsten brachten een tekort o.a. aan suiker en koffie. De samenwerking in de E.E.G. doet het duurder worden van een aantal voedingsartikelen verwachten. En dan zijn er natuurlijk nog producenten en handelaren die van de gelegenheid gebruik makén hun slag te slaan door hun prijzen op te zetten, zonder dat daarvoor voldoende aanleiding is.

Bij deze ontwikkeling wordt het vooral voor de arbeidersvakbeweging zeer moeilijk om C.A.O.'s voor een lange periode af te sluiten, hoe wenselijk dit op zich zelf ook zou zijn. Vandaar dat de metaalbewerkersbonden de mogelijkheid van een tussentijdse wijziging eisen. Bij de arbeidersbonden in het havenbedrijf leeft dezelfde wens. Het N.V.V. heeft zelfs aan de aangesloten bonden met klem geadviseerd bij de onderhandelingen over de nieuwe C.A.O.'s een openbrekingsclausule op te nemen.

Twee clausules.

Het probleem waarvoor wij hier staan is bepaald niet nieuw. Bekend zijn twee instrumenten om tijdens een C.A.O. tot wijziging der lonen te komen.

De eerste mogelijkheid is die van de in Amerika bekende „escalatorclause”. De Engelsen spreken van de „sliding-scale”, de Fransen van de „échelle mobile”, de Duitsers van „Gleitender Lohn”. Voor Nederland zou ik willen spreken van de roltrapclausule. Het wezenlijke kenmerk van dit instrument is zijn automatisme. Zodra de kosten van het levensonderhoud een bepaald percentage zijn gestegen worden de lonen automatisch verhoogd. De desbetreffende regelingen kunnen onderling verschillen. Zo loopt de periode gedurende welke de prijsstijging zich moet hebben geopenbaard uiteen. Verschillend is ook het percentage prijsstijging dat moet zijn bereikt om een loonsverhoging mogelijk te maken. De drempel wordt dus verschillend gelegd. Maar kenmerkend voor de roltrapclausule is dat alleen met de loop van de kosten van het levensonderhoud rekening wordt gehouden en niet met de vele andere sociale en economische factoren, die bij loononderhandelingen plegen mede te spreken.

Er is nog een tweede mogelijkheid, in Amerika bekend als de „reopening-clause”. Voor Nederland zou ik willen spreken van de openbrekingsclausule. Het woord klinkt wat criminelers dan het Amerikaanse begrip. Maar het openbreken van een C.A.O. is een formule, die in de sociale discussie reeds algemeen wordt gebruikt.

Wanneer de openbrekingsclausule wordt overeengekomen dan bestaat de mogelijkheid dat de partijen bij een C.A.O. gedurende de loop der overeenkomst tot nieuwe besprekingen over het loon komen, wanneer zich een bepaalde prijsstijging voordoet. Maar, geheel anders dan bij de roltrapclausule, is voor de openbrekingsclausule kenmerkend dat ieder automatisme ontbreekt. Bij de toepassing van dit instrument worden niet alleen de kosten van het levensonderhoud in aanmerking genomen, maar ook tal van andere sociale en economische factoren, die bij loononderhandelingen een rol plegen te spelen. Ik noem o.a. de financiële uitkomsten van het bedrijf, de ontwikkeling der produktiviteit, de stand der werkgelegenheid, de positie van de betalingsbalans. Het is daarom absoluut noodzakelijk beide looninstrumenten goed van elkaar te onderscheiden.

De roltrapclausule in Nederland.

In Nederland is de roltrapclausule steeds van geringe betekenis geweest. Na de eerste wereldoorlog deden zich grote prijsschommelingen voor. Vandaar dat de clausule o.a. in de C.A.O. in de schoenindustrie werd toegepast, zowel voor prijsstijgingen als voor prijsdalingen. Deze C.A.O. gold voor 130 ondernemingen met 6.650 arbeiders¹⁾

Ook na de tweede wereldoorlog was het prijsniveau sterk in beweging. Dat de roltrapclausule toen niet aan de orde kwam was een gevolg van het feit dat de overheid in die jaren door haar geleide loonpolitiek een overwegende invloed uitoefende op het toekennen van loonsverhogingen. Wel speelden bij de algemene loonsverhogingen van 5 pCt., die toen herhaaldelijk uit de bus kwamen, de stijgingen van de kosten van het levensonderhoud telkens een zeer belangrijke rol.

Bijzondere vermelding verdient nog de regeling in het grafische bedrijf (art. 33 van de geldende C.A.O.). Reeds vele jaren kent men daar een paritetisch samengestelde looncommissie, die om de zes maanden bij elkaar kan komen om de prijssituatie te bezien. Een verhoging of verlaging der kosten van het levensonderhoud van minder dan 5 pCt. is geen voldoende aanleiding voor loonsverhoging of loonsverlaging. Staken de stemmen dan volgt de benoeming van een onpartijdige voorzitter. Intussen is deze regeling in zover geen voorbeeld van een roltrapclausule, omdat uitdrukkelijk is bepaald dat de algemene toestand van het bedrijf in aanmerking moet worden genomen. Wat dat betreft is hier sprake van een openbrekingsclausule, daar het automatisme ontbreekt. Wij ontmoeten hier dus een amfibie.

De roltrapclausule elders.

In andere landen is de toestand geheel anders. In Amerika en Engeland komt de roltrapclausule geregeld voor. Maar zij heeft vooral verbreiding gevonden in Frankrijk, Italië, België en Luxemburg. Het boek van Jean-Pierre Gern, getiteld „L'indexation des salaires”²⁾, geeft daarvan een uitstekend overzicht. Het heeft betrekking op gebeurtenissen vallende tussen de jaren 1947 en 1959, derhalve van recente datum.

In Frankrijk bestaat in zover een bijzonder systeem dat de roltrapclausule daar gebonden is aan de regeling van een wettelijk minimumloon, welke in 1952 werd vastgesteld. In Italië, België en Luxemburg kent men een regeling in deze vorm niet. Uiteenlopend zijn in deze landen wel de drempels waarboven een verhoging tot stand komt. In Italië behoeft de prijsverhoging slechts 1 pCt. te bedragen om tot een corresponderende loonsverhoging te komen. Dit lage percentage maakt het begrijpelijk dat in de periode van 1951-1958 niet minder dan 19 loonsverhogingen werden toegepast. In België was het percentage in de door Gern onderzochte periode laatstelijk 2,5, in Luxemburg 5. Deze hogere percentages bedoelen te

¹⁾ Voor nadere gegevens verwijs ik naar een artikel van Ir. B. Bölger, getiteld „Indexlonen” in „Vragen des Tijds” van januari 1925, blz. 309-311.

²⁾ „Editions de la Baconnière”, Neuchatel 1961.

snel op elkaar volgende loonsverhogingen, als in Italië, te voorkomen. Het nadeel is uiteraard dat de arbeiders telkens een achterstand hebben te incasseren zolang het hogere drempelpercentage nog niet is bereikt.

In alle drie landen is ook een periode vastgesteld, welke maatgevend is voor het vaststellen der prijsverhoging. Op deze wijze kunnen tijdelijk seizoenfluctuaties beter worden uitgeschakeld. Italië kende aanvankelijk een periode van 2 maanden, later van 3 maanden. In België bedraagt de periode 2 à 3 maanden. In Luxemburg is zij langer, nl. 6 maanden.

Uit het door Gern gegeven overzicht blijkt dat de roltrapclausule niet alleen in Italië, maar ook in Frankrijk, België en Luxemburg dikwijls werd toegepast.

Voor- en nadelen der roltrapclausule.

Het voordeel van de roltrapclausule is uiteraard dat voor de betrokken arbeiders gedurende de periode der C.A.O. geen erosie van de koopkracht optreedt. Het levenspeil dat hen bij het begin der C.A.O. werd bedoeld te verzekeren blijft gehandhaafd. Een geringe achterstand kan alleen ontstaan over de periode dat het loon nog niet werd toegepast omdat de drempel nog niet werd overschreden. Op deze wijze bestaat de mogelijkheid een C.A.O. op langere termijn af te sluiten. En wij hebben gezien dat daaraan belangrijke voordelen zowel voor de werkgevers als voor de arbeiders zijn verbonden.

In een bepaald geval kan de roltrapclausule ook economisch nuttig werken. Het kan immers zijn dat juist door de stijgende prijzen in ondernemerskringen een te groot optimisme ontstaat waardoor de investeringsmogelijkheden worden overschat. In een dergelijk geval kan een loonsverhoging bijdragen tot het temperen van het optimisme, het beperken der winsten en daarmee tot het voorkomen van overinvestering³⁾.

Maar tegenover deze voordelen staan veel grotere nadelen. Mijn hoofdbezwaar betreft vooral het automatisme der roltrapclausule. Bij het bepalen der lonen moeten niet alleen de kosten van het levensonderhoud, maar *alle* daarvoor in aanmerking komende sociale en economische factoren hun rol spelen. In Nederland is dat gelukkig ook gebruikelijk. Het kan nooit in het belang der arbeiders zijn een automatische loonsverhoging toe te passen, wanneer kennelijk een terugslag in de conjunctuur optreedt en werkloosheid zich reeds doet gevoelen of wel wanneer de betalingsbalans een steeds groter tekort vertoont en bestedingsbeperking dreigt.

Het is niet zo gemakkelijk vast te stellen of de roltrapclausule oorzaak is van inflatie. Inflatie kan immers uit verschillende oorzaken ontstaan, gelegen zowel bij de vraag als bij het aanbod. Maar het staat naar mijn mening wel vast dat de roltrapclausule de inflatoire tendenties aanmerkelijk verscherpt. Wat dat betreft spreken de ervaringen in Italië en Frankrijk een duidelijke taal. Het lijkt niet toevallig dat de prijsstijgingen in die landen juist in de

³⁾ Op dit aspect wijst ook B. Zoetewey in een artikel, getiteld „The adjustment of wages to changes in the cost of living”, in de „International Labor Review” van augustus 1952, blz. 111

(I. M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

laatste tijd zulke onrustbarende afmetingen hebben aangenomen.

Een ander bezwaar tegen de roltrapclausule, dat hiermede samenhangt, is het gevaar dat de arbeiders, die de grootste groep der bevolking vormen, daardoor hun belangstelling voor prijsstabilisatie grotendeels verliezen. Zij zijn immers van hun levenspeil verzekerd. Het bestrijden der inflatie is een zaak, die alleen resultaat kan opleveren, wanneer de gehele bevolking daarbij actief wordt betrokken. Een publieke opinie, die iedere prijsverhoging passief aanvaardt en zich waar nodig niet verzet tegen producent of handelaar, werkt de inflatie in de hand ⁴⁾.

Ten slotte noem ik nog een laatste bezwaar, dat betreft de inkomensverdeling. De trekkers van vaste inkomens, die geen kans zien de hogere kosten van het levensonderhoud af te wentelen, worden gedupeerd. Hierin steekt een ernstige willekeur. En wat de arbeiders aangaat: het is onjuist het accent zo zwaar alleen te leggen op de kosten van het levensonderhoud. Daardoor wordt de noodzakelijkheid verduisterd, dat bij de toenemende welvaart het levenspeil der arbeiders zodanig moet verbeteren dat het werknemersaandeel in het nationaal inkomen niet gelijk blijft, maar relatief stijgt.

Mij dunkt, alles bij elkaar zijn er zeer voldoende redenen om de roltrapclausule af te wijzen.

De openbrekingsclausule.

Anders staat het met de openbrekingsclausule. Wanneer een C.A.O. op langere termijn wordt gesloten dan kan het bij een onrustige en onzekere prijsontwikkeling nodig zijn een openbrekingsclausule te hanteren. Niet alleen de kosten van het levensonderhoud, maar *alle* in aanmerking komende sociale en economische factoren zullen dan in discussie moeten komen. Dat neemt niet weg dat ook het vaststellen van een goede openbrekingsclausule nog heel wat vragen opwerpt.

Er zullen allerlei moeilijke punten nog nader moeten worden geregeld. De aanleiding voor besprekingen tijdens een C.A.O. vormen de prijsstijgingen. Maar dan zal de C.A.O. toch niet voor *iedere* prijsstijging moeten kunnen worden opengebroken. Er zal dus een drempelpercentage moeten worden overeengekomen.

Bovendien zal de prijsstijging een zekere duurzaamheid moeten hebben. Seizoenfluctuaties moeten worden uitgeschakeld. In ons land komt het bijv. nogal eens voor

dat allerlei belangrijke voedingsprodukten als groenten en aardappelen tegen het begin van de zomer in prijs stijgen om later weer te dalen. Bepaald zal dus moeten worden over welke periode de prijsstijging zich zal moeten voordoen.

Ook zal moeten worden overeengekomen op welke datum per jaar de vakorganisaties der arbeiders een bespreking over het hanteren der openbrekingsclausule kan verlangen. Dit zou bijv. tweemaal per jaar kunnen zijn om al te veel onzekerheid voor het bedrijfsleven te voorkomen.

Tevens ware uitdrukkelijk te bepalen dat alle in aanmerking komende sociale en economische factoren in discussie kunnen komen. Een aantal van die factoren zou kunnen worden opgesomd (behalve natuurlijk de kosten van het levensonderhoud bijv. de financiële uitkomsten van het bedrijf, de produktiviteit, de werkgelegenheid, de betalingsbalans).

Een heel belangrijke vraag is, wat er moet gebeuren wanneer partijen het niet eens kunnen worden. Er zijn dan verschillende mogelijkheden. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de betrokken bedrijfstak zich tot de Stichting van de Arbeid zal wenden als het centrale bedrijfsorgaan dat de loonpolitiek leidt. Ook bestaat de mogelijkheid dat een onpartijdige arbiter te hulp wordt geroepen om een oplossing te vinden. Mij trekt deze gedachte weinig aan omdat zij de gereserveerdheid van partijen bij hun besprekingen sterk doet toenemen en hun verantwoordelijkheid verzwakt ⁵⁾. Het kan ook zijn dat in de C.A.O. een bepaling wordt opgenomen dat de overeenkomst, bij gebrek aan overeenstemming, met een bepaalde termijn kan worden opgezegd. Het zou jammer zijn wanneer van een dergelijke bepaling gebruik zou moeten worden gemaakt. Maar zonder deze mogelijkheid kan het alternatief worden dat in plaats van een C.A.O. voor een of twee jaar, een C.A.O. voor een of twee maanden wordt gesloten.

Nog een laatste punt. Kan de vraag, of de openbrekingsclausule moet worden opgenomen wel aan iedere bedrijfstak autonoom worden overgelaten? Wanneer dit gebeurt zouden de fundamente van ons gehele loongebouw kunnen worden aangetast. De oplossing lijkt mij: een centrale raamregeling, door de Stichting van de Arbeid op te stellen.

Bij het toepassen van een openbrekingsclausule zullen wij ons dus nog heel wat het hoofd moeten breken over de juiste voorwaarden.

⁴⁾s-Gravenhage.

Mr. Dr. A. A. VAN RHIJN.

⁴⁾ Zie ook Dr. Emil Bandholz: „Der Lohn; Betrachtungen zum Problem der Lohnbildung”, Berlijn 1961, blz. 177; Jules Backman: „Wage determination, an analysis of wage criteria”, Princeton (New Jersey) 1959, blz. 153.

⁵⁾ In het grafische bedrijf waar, zoals ik reeds mededeelde, een regeling bestaat, die tussen de roltrapclausule en de openbrekingsclausule instaat, kent men in laatste instantie een dergelijke onpartijdige voorzitter der looncommissie wel.

(I. M.)

Landbouw in twee brandpunten

(I)

Brandpunt „Brussel”

In Brussel ¹⁾ staat weer een marathonzitting van de Raad van Ministers van de E.E.G. voor de deur. Evenals bij de eerste marathonzitting van twee jaar geleden vormt de landbouw de hoofdschotel van de onderhandelingen. En ook nu slaan derde landen de onderhandelingen van de zes landen met grote belangstelling gade. Het verschil is dat het thans niet in de eerste plaats Groot-Brittannië en de Commonwealth, doch de Verenigde Staten en een groot aantal leden van het G.A.T.T. zijn, en wel in verband met de voorbereidingen voor de multilaterale tariefonderhandelingen in Genève.

Op 14 januari 1962 aanvaardde de Raad van de E.E.G. een zestal landbouwreglementen, te weten voor de marktordening van granen, varkensvlees, eieren, gevogelte, groenten en fruit en wijn, alsmede het Financieel Reglement, dat voorziet in een verdeling van de lasten tussen de lid-staten, voortvloeiende uit de landbouwregelingen. Sedertdien is dit gemeenschappelijk instrumentarium in tientallen verordeningen nader uitgewerkt. Tot heden bleven achterwege het gemeenschappelijk prijsbeleid, de handelspolitiek en een structuurbeleid voor de landbouw. De thans op tafel liggende voorstellen maken in feite de kern van het landbouwbeleid in de E.E.G. uit. Zonder deze is het reeds geschapen instrumentarium een lege dop.

Deze nieuwe voorstellen omvatten:

1. reglementen voor een marktordening in de sectoren zuivel, rundvlees en rijst, als een noodzakelijke aanvulling van het instrumentarium;
2. het wenselijke niveau voor de toekomstige gemeenschappelijke basisrichtprijs voor granen;
3. de totstandkoming van het Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw.

1. Reglementen voor een marktordening in de sectoren zuivel, rundvlees en rijst.

De problemen bij de zuivelonderhandeling concentreren zich vooral op de financiële consequenties, en niet zoals bij de granen, op het prijsniveau voor de produkten. Melk is weliswaar een zeer belangrijk produkt voor het landbouwinkomen maar de prijzen in de lid-staten lopen niet zozeer uiteen als bij de granen. Hierdoor is het probleem van de prijstoening hier niet groot. In deze sector is echter het toenemend gevaar voor de overproduktie het kernpunt van de moeilijkheden. De verdeling van de lasten daarvan, die door de Commissie zelfs op 1.500 mln. DM worden geschat, geeft grote problemen. Indien een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid ook in deze sector zal worden geaccepteerd zou Italië 28 pCt. van deze last moeten dragen, terwijl de Italiaanse schatkist nu helemaal geen kosten voor de zuivel kent.

¹⁾ Tussen de landbouwvraagstukken die in Brussel en in Genève worden besproken bestaat een sterke organische samenhang. Om de wille van de eenvoud behandelen wij beide toch afzonderlijk. In een tweede artikel behandelen wij de multilaterale tariefonderhandelingen in Genève en wat daarvan voor de wereldlandbouw te verwachten is.

Het hete hangijzer bij de totstandkoming van een gemeenschappelijke regeling voor rundvlees is het desideratum van Duitsland ²⁾ om zijn voorziening van buiten voornamelijk door Denemarken te doen geschieden. Overigens biedt dit reglement technisch gezien weinig moeilijkheden. Het voorziet o.m. in een „prijzen-vork”, waarbinnen de lid-staten voor het einde der overgangsperiode hun oriëntatieprijzen voor rundvlees moeten harmoniseren.

Voor de totstandkoming van een gemeenschappelijke rijstmarkt ligt een ontwerpreglement ter tafel, dat veel gemeen heeft met de bestaande graanregeling. Over de noodzakelijkheid de rijstmarkt in de Gemeenschap door een heffingenstelsel te gaan regelen zijn de lid-staten het niet eens. De grootste voorstanders voor zulk een regeling zijn de Franse en Italiaanse producenten. Het belang van Duitsland en ook enigszins dat van Nederland is daaraan tegenovergesteld. Duitsland met name heeft een grote bereidingsindustrie voor rijst en voelt weinig voor een verplichte voorziening van haar behoeften uit Frankrijk en Italië.

Van de totale rijstbehoefte van de E.E.G. wordt bijna 60 pCt. gedekt door de Verenigde Staten. Het is dus duidelijk dat, wanneer voor rijst evenals voor granen een drempelprijs wordt geïntroduceerd, de aankopen die vooral Duitsland en Nederland in dat land doen, duurder zullen worden.

2. Eén graanprijs in 1964.

Als in de gemeenschappelijke markt het spreekwoord van de eerste klap geldt, dan komt de vice-president van de Commissie, Dr. Mansholt, de daalder toe voor zijn voorstellen, een gemeenschappelijk gemiddeld prijsniveau voor granen in 1964 te aanvaarden. Uitgaande van het feit, dat het om interne (consolidatie van de Gemeenschap), landbouwpolitieke (zekerheid over de hoogte van de prijzen) en handelspolitieke (multilaterale tariefonderhandelingen) redenen gewenst is de aanvankelijke opzet van een geleidelijke prijsharmonisatie tot 1970 te verlaten, stelt de Commissie de volgende gemeenschappelijke prijzen voor de diverse graansoorten voor:

TABEL 1.

Voorgestelde basisrichtprijzen, interventieprijzen en drempelprijzen voor granen in DM. per ton a)

	zachte tarwe	rogge	gerst	maïs	harde tarwe
basisrichtprijs	425	375	370	375	500
interventieprijs	395	370	345	350	470
drempelprijs	420	370	365	370	495

a) Bron: doc. VI/Com. (63) E.E.G.-Commissie.

Het blijkt dat de voorgestelde prijzen in het algemeen in het midden liggen tussen de hoogste en laagste bestaande prijzen in de lid-staten. Indien het graanareaal in de Gemeenschap (lees: Frankrijk) niet verder zal worden uitgebreid, concludeert de Commissie,

²⁾ In dit artikel: West-Duitsland.

dat de huidige invoerbehoefte van de Gemeenschap van ca. 10 mln. ton graan de komende 10 à 12 jaar zal kunnen worden gehandhaafd. Uit onderzoeken van de Commissie is gebleken dat bij een prijs van 400 DM per ton die volgens dit voorstel voor de Franse graanproducent zal gelden, het Franse areaal niet zal worden uitgebreid. Rekening houdend met de transportkosten van 25 DM per ton van het Franse produktiegebied (Chartres) naar het grootste consumptiegebied (Nederland, België, Ruhrgebied) komt de Commissie uit op deze basisrichtprijs van 425 DM per ton.

De Commissie heeft vervolgens berekend wat de gevolgen van deze prijstoeladering „ineens” zullen zijn voor de nationale prijzen:

TABEL 2.

Procentuele daling (—) of stijging (+) van de nationale interventieprijsen voor granen

	zachte tarwe	rogge	gerst	maïs
Duitsland	daling voor alle graansoorten met 10 à 15			
Luxemburg	— 16	— 7½	+ 7	—
Italië	— 11	—	+ 15	+ 23
Frankrijk	+ 8	—	+ 16	+ 1
Nederland	+ 6	—	+ 15	—
België	+ 2	—	+ 7	—

Ten einde tegemoet te komen aan de bezwaren die met name in Duitsland, Italië en Luxemburg zullen rijzen als gevolg van de uit de prijsdaling voortvloeiende inkomensdaling van de agrarische producenten, stelt de Commissie een gemeenschapsplan voor ter compensatie van de te lijden inkomensverliezen. Deze verliezen worden voor het seizoen 1964-1965 geraamd op een totaal van \$ 206 mln., verdeeld over Duitsland (\$ 140 mln.), Italië (\$ 65 mln.) en Luxemburg (\$ 0,9 mln.). De compensatiemaatregelen kunnen de vorm aannemen van rechtstreekse uitkeringen aan de landbouwers, subsidies tot verbetering van de sociale uitkeringen en subsidies voor de produktiviteitsverbeteringen en rationalisering in de landbouw. Zij zullen worden gefinancierd uit de begrotingsmiddelen van de gemeenschap en dragen een geleidelijk aflopend karakter.

In het voorstel van de prijstoeladering „ineens” is ten slotte nog voorzien dat de financiering van restituties bij export van landbouwprodukten naar derde landen en interventies op de gemeenschappelijke markt van 1964 af volledig ten laste komen van het landbouwfonds.

3. Landbouwfonds.

Reeds in het financieel reglement van 14 januari 1962 werd voorzien in de instelling van een Oriëntatie- en Garantiefonds voor de landbouw. Thans zal de Raad van Ministers proberen een beslissing te nemen over de inwerkingtreding ervan. Het ligt in de bedoeling dat het fonds de financiering ter hand neemt van de uitgaven voor restituties bij uitvoer naar derde landen, de uitgaven voor interventies op de interne markt, terwijl voorts acties kunnen worden gefinancierd, die betrekking hebben op de aanpassing en verbetering van de produktievoorwaarden in de landbouw, de aanpassing en oriëntatie van de landbouwproduktie, de aanpassing en verbetering van de commercialisatie van landbouwprodukten en de ontwikkeling van de afzet van landbouwprodukten. Het fonds wordt gevoed met middelen afkomstig uit de schatkisten van de lid-staten en uit de

heffingen, die door de lid-staten op de invoer van landbouwprodukten uit derde landen worden gelegd en afgedragen aan het fonds.

De consequenties voor de landbouw.

Het belang van de onderhandelingen over het graanprijsniveau en het landbouwfonds culminereren voor de landbouw in het vraagstuk van het landbouwinkomen. Dit inkomen is in de meeste lid-staten nu al veel lager dan het inkomen in andere bedrijfstakken.

De landbouw wenst een inkomen dat gelijk is aan dat van vergelijkbare beroepsgroepen. Om dat te bereiken zijn er drie mogelijkheden. In de eerste plaats kan men de prijs van de belangrijkste produkten optrekken tot een zodanig niveau dat een vergelijkbaar inkomen wordt bereikt. Dit is de methode die de C.O.P.A. (de Landbouworganisatie van de E.E.G.) voorstaat. De landbouw wil daarmee alle schijn vermijden van steun of hulp. Het is natuurlijk moeilijk, ja zelfs bijna onmogelijk, het inkomen van de Europese landbouw op deze wijze te regelen. Zelfs een E.E.G.-prijs gefixeerd op het hoge Duitse niveau zou de Duitse boeren nog geen inkomensverbetering geven.

Het nieuwe voorstel van de Commissie, een prijstoeladering van de granen op gemiddeld niveau, en dat al in 1964, sluit deze mogelijkheid dan ook uit. Afgezien van de praktische uitvoering is deze methode ook met het oog op de wereldhandel niet aanvaardbaar. Het voorstel van Dr. Mantholt is bovendien consequent. Volgens art. 39 van het Verdrag van Rome moet immers de toename van de produktiviteit van de landbouw de landbouwende bevolking een redelijke levensstandaard verzekeren. Een belangrijk deel van deze produktiviteitsverhoging zal moeten worden bewerkstelligd door, zowel nationaal als gemeenschappelijk, de landbouwstructuur te verbeteren. Deze structuurverbetering is dan ook de tweede methode ter verbetering van het landbouwinkomen. De moeilijkheid daarbij is dat structuurverbeteringen slechts langzaam kunnen worden gerealiseerd.

Het plan Mantholt, dat dus een zeer snelle toeladering van graanprijzen beoogt, betekent voor bepaalde landen een inkomensverlaging voor de agrarische sector. Het is ook duidelijk dat een structuurverbetering op zulk een korte termijn onmogelijk uitkomst bieden kan. Daarom voorziet dit plan in directe toeslagen aan de graanproducenten in die landen waar de graanprijzen omlaag gaan. En deze toeslagen aan producenten zijn dan in het algemeen de derde methode om het inkomen van de boer te verbeteren.

Wij geloven dat dit plan voor de landbouw in het algemeen aanvaardbaar zou moeten zijn. De landbouw in die landen waar het graanprijsniveau daalt weet wat er gaat gebeuren en krijgt de tijd voor aanpassing. Maar ook voor de Nederlandse landbouw lijkt dit plan gunstig. Voor de graanproducenten in ons land is dat zonder meer duidelijk. Voor onze veredelingslandbouw is een graanprijsverhoging wel een nadeel. De onverzettelijke houding van Duitsland tegen iedere graanprijsverlaging doet echter vrezen dat iedere geleidelijke aanpassing een optrekking tot het Duitse niveau zou betekenen en dat zou veel schadelijker zijn.

Dit neemt niet weg dat men met het nu voorgestelde systeem in Duitsland ook nog enige tijd, met bescherming van het niet-graan-element van de heffing en met behulp van de compensatietoelagen, de ver-

edelingslandbouw kan gaan ontwikkelen. Dit zou echter óók kunnen gebeuren indien de graanprijsstoenadering over 6 jaar zou worden uitgespreid en zelfs een hoge graanprijs in de E.E.G. zou onze oosterburen hier vermoedelijk niet van weerhouden.

Toch is er in het plan nog een gevaarlijk aspect. Dat is namelijk de wijze van uitkering van de compenserende bedragen. Een deel van de compenserende bedragen kan namelijk worden verleend in de vorm van „..... subsidies ter verbetering van de produktiviteit en ten behoeve van de rationalisatie in de landbouw”. Natuurlijk moeten de Duitse boeren compensatie ontvangen voor de plotselinge daling van hun inkomen. Het georganiseerd gebruiken van deze gelden door Duitse overheidsinstanties voor de hierboven aangehaalde doeleinden kan echter nadelig voor de producenten in andere lid-staten zijn.

Wij komen hiermede automatisch op het Oriëntatie- en Garantiefonds voor de landbouw. Tegen bepaalde acties van dit fonds bestaan namelijk soortgelijke bezwaren voor de Nederlandse landbouw. Deze bezwaren zijn vrijwel volledig analoog aan die van de landbouwproducten-verwerkende industrie. Gevreesd moet namelijk worden dat zowel de Nederlandse landbouw als onze nationale landbouwproducten-verwerkende industrie van het „Europa der Fondsen” weinig profijt zullen trekken gezien de reeds bestaande gunstige structuur der beide bedrijfstakken.

De consequenties voor de verwerkende industrie en voor de nationale economie.

Bijna 60 pCt. van de landbouwproductie van de E.E.G. wordt op een of andere manier fabriekmatig verwerkt. Naast de landbouw is deze bedrijfstak dan ook direct betrokken bij het Europese landbouwbeleid.

Voor een deel van de landbouwproducten-verwerkende industrie heeft het jongste prijzenvoorstel enkele gunstige aspecten, althans vergeleken bij het oorspronkelijke plan. Grote zorg bestond in deze kringen over de onzekerheid die de oorspronkelijke opzet van een geleidelijke harmonisatie van de graanprijzen schiep t.a.v. het prijsniveau van de grondstoffen en dus van het produktiekosteniveau. Deze onzekerheid zal bij een prijsstoenadering „ineens” gedeeltelijk worden weggenomen. Het feit dat het prijsniveau niet op het hoge Duitse prijsniveau is gefixeerd maar tussen het Franse en het Duitse peil ligt, wordt in het algemeen door deze bedrijfstak eveneens gunstig beoordeeld. De vrees voor een hoog prijspeil is hiermee natuurlijk niet geheel weggenomen omdat immers ieder jaar de prijs kan worden herzien.

Een ander aspect dat voor een groter deel van deze sector meespeelt is echter dat van de kwaliteit. De voedingsmiddelenindustrie verwerkt ook kwaliteiten die niet in Europa worden geproduceerd. Dit is de reden waarom er van deze kant bij voortdurende op wordt aangedrongen dat het prijs- en produktieniveau in Europa niet zo hoog wordt opgevoerd dat een min of meer permanente situatie van overproductie van Europese kwaliteiten ontstaat waardoor de invoer van bepaalde graankwaliteiten uit derde landen zou verminderen ³⁾.

Voor de nationale economie van die landen waar de graanprijs sterk stijgt is er natuurlijk het gevaar van een

(versterkt) inflatoir effect. Voor Nederland is deze stijging misschien niet zulk een bezwaar omdat de loonstijging in 1964 toch een prijsstijging van een aantal landbouwproducten met zich zou brengen. Met een verder manipuleren van de graanprijs is echter wel voorzichtigheid geboden. De industrie en dienstensectoren die aangewezen zijn op de afzet naar derde landen, zijn wat de concurrentiekracht aangaat sterk afhankelijk van de kosten van levensonderhoud.

Bezien wij ten slotte nog het landbouwfonds vanuit het standpunt van de landbouwproducten-verwerkende industrie. Het komt ons voor dat hiertegen ernstige bezwaren naar voren zullen komen. Deze bezwaren hebben voornamelijk betrekking op de acties van het fonds voor de aanpassing en verbetering van de commercialisatie van landbouwproducten, in het kader van de structuur der markten. Blijkens het ontwerp immers kunnen financieringsmiddelen ter beschikking worden gesteld voor projecten van industriële aard. Deze subsidies kunnen de vorm aannemen van subsidies a fonds perdu en rentesubsidies. Binnen de sector van de landbouwproducten-verwerkende industrie kunnen — nog afgezien van het gevaar dat aan bepaalde bedrijfstakken een preferentiële behandeling wordt gegeven — ernstige concurrentievervalsingen optreden, wanneer bepaalde industrieën van de bijstand van het fonds in deze vorm gebruik maken.

Gezien de toekomstige omvang van het fonds, dat door sommigen wordt geraamd op gemiddeld \$ 500 mln. per jaar lijkt het verschijnsel niet denkbeeldig, dat de landbouwproducten-verwerkende industrie in de E.E.G. op kunstmatige wijze overmatig wordt uitgebreid ten einde de overschotten aan primaire produkten weg te werken en de financiële consequenties ervan af te wentelen op de volgende fase. Liever zou men zien, dat de aanwending van financieringsmiddelen zou worden gebruikt om een overgang van arbeidskrachten van landbouw naar andere sectoren te bevorderen.

Slotbeschouwing.

Het is duidelijk dat in de voorstellen wel aandacht is gegeven aan de bescherming van het inkomen van de Europese boer. De E.E.G.-landbouw staat echter niet alleen in de wereld. Erkend wordt, dat het Europese prijs- en heffingsstelsel alleen behoorlijk kan werken, wanneer ruimte wordt gelaten aan importen uit andere landbouwgebieden in de wereld. Wordt deze ruimte in de huidige conceptie van het E.E.G.-landbouwbeleid geboden? Zal de E.E.G. gevrijwaard blijven van landbouwsurplussen, wanneer de gemeenschappelijke reglementen op het gebied van markt- en prijsbeleid, handelspolitiek en structuurbeleid werken? Is de E.E.G.-landbouwpolitiek zoveel beter dan bijv. die van de Verenigde Staten, zodat een overschotsituatie hier niet zal optreden? Hierop wordt in het volgend artikel teruggekomen.

's-Gravenhage.
Vlaardingen.

Drs. J. Th. ADOLFSE.
Ir. I. B. WARMENHOVEN.

voor uw BANKZAKEN

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

(I. M.)

³⁾ Zie: „Het landbouwprijspeil in de E.E.G.” in „E.-S.B.” van 27 maart 1963.

Groeistuipe van de staalmarkt

Op 2 december 1963 is de Ministerraad van de zes E.G.K.S.-landen begonnen zijn aandacht te schenken aan twee door de Hoge Autoriteit van de E.G.K.S. voorgestelde nieuwe beschikkingen, die als een aanvulling op vroegere regelingen kunnen worden beschouwd. De eerste beschikking betreft de verplichtingen der staalondernemingen ten aanzien van haar verkooporganisaties en de voor haar rekening handelende tussenpersonen met betrekking tot het discriminatieverbod en de prijspublicatie, terwijl de tweede beschikking in het bijzonder gaat over de verscherping van de bewijsplicht bij aanpassingszaken, d.z. zaken waarbij de fabrikant het recht heeft zich op de offerte van een collega te alignereren of aan te passen, resp. prijs en condities ervan over te nemen.

Het is inderdaad hoog tijd, dat geprobeerd wordt de gemeenschappelijke markt, welke de laatste jaren in wanorde verkeert, weer een wat normaler aanzien te geven. Het is echter de vraag, of dit op basis van de voorgestelde beschikkingen zal gelukken. Een zeker scepticisme is m.i. gerechtvaardigd. Immers, de werkelijkheid is dat thans twee prijsregimes de staalmarkt beheersen: het eerste op de feldomstreden zgn. grote exportmarkt, hetgeen wil zeggen voor de export naar derde landen buiten de eigenlijke E.G.K.S., het andere op de „gemeenschappelijke” markt der zes landen. Deze laatste markt was in vroeger jaren niet gemeenschappelijk en leek op een verzameling nationale deelmarkten volgens nationaal patroon ingedeeld. Thans heet zij wel gemeenschappelijk, maar zij is het nog niet, daar elke nationale markt een toonbeeld van vermenging van prijzen van verschillende afkomst vormt. De Hoge Autoriteit wil hier nu, geïnspireerd door fabrikantengroepen en verbruikers, wat ordening gaan brengen.

Het was begrijpelijk, dat de steeds slechter wordende aanbod-vraagverhouding (een te grote moderne capaciteit tegenover een achterblijvende vraag o.m. door vergrote invoer uit derde landen) in de zes landen aanleiding gaf tot tal van misstanden, waarvan vertrouwelijke rabat- en retourcommissieregelingen nog niet eens de ergste symptomen waren. Het belangrijkste probleem is niet de misstanden te signaleren — de uiterlijke verschijnselen zijn bekend genoeg — maar de opheffing ervan. Kan de Hoge Autoriteit, gesteund door de thans voorgestelde maatregelen ingevolge de nieuwe beschikkingen, dit bereiken?

Het is bekend, dat niet alle walswerken in dezelfde marktsituatie verkeren. Sommige, met name in Frankrijk en Duitsland, steunen op een nog steeds als „beschermde” beschouwde nationale markt, hoewel de integratie, berustende op gemeenschappelijkheid en doorzichtigheid (transparence) van de markt, ook bij hen voortschrijdt; andere kunnen hun staalprodukt soms als bijprodukt beschouwen. Men spreekt bijv. van de outsider Clabecq, die voor zijn hoofdprodukt, het gas, een voordelig leverantiecontract

met de Brusselse agglomeratie heeft en tegen de opbrengst van het staal minder positief zou staan.

Toch heeft de ontwikkeling in de laatste tien jaren de gemeenschappelijkheid sterk bevorderd. Het is veel minder dan vroeger mogelijk de nationale markt af te schermen. De opvolgende beschikkingen van de Hoge Autoriteit met hun publicatieplicht ten aanzien van prijzen en condities hebben steeds meer inzicht in de feitelijke marktsituatie gegeven. Elke leverancier op de E.G.K.S.-markt kan in elk der zes landen leveren tegen zijn eigen prijzen, resp. tegen die prijs, die in de E.G.K.S. de laagste is, waarbij zelfs aanpassing ten aanzien van de meest voordelige vrachtbasis mogelijk is.

De invoeren uit derde landen zoals het Sino-Sowjet-blok, Oostenrijk, Engeland, Japan e.d. nemen steeds meer toe. Deze landen maken ondanks aanmerkelijke verschillen in transportkosten in vele gevallen nog aantrekkelijke verkoopprijzen op de gemeenschappelijke markt. De invoerrechten van de E.G.K.S.-landen vormen geen beletsel, daar zij tot de laagste ter wereld behoren. Deze derde landen hebben hun eigen markten vaak veel beter beschermd door hogere tariefstelling. De Oostblokstaten werken veelal met politieke prijzen, d.w.z. zij passen hun prijzen aan aan het niveau van de wereldmarkt, wat dat dan ook zij, om maar een opbrengst in buitenlandse valuta te krijgen ter versterking van hun deviezenpositie.

Nu doet zich het merkwaardige feit voor, dat deze staten in het algemeen betere prijzen maken dan de zes landen voor hun eigen zgn. grote export naar derde landen bereid zijn te aanvaarden. Hier ligt namelijk één van de sterkste anomalieën van de huidige marktsituatie. Men beklagt zich over de infiltratie van de zijde der derde landen, die de gemeenschappelijke markt zgn. in disorde brengen, maar vergeet er steeds bij te vertellen, dat men zelf tegen nog lagere prijzen bereid en er verkooptechnisch gesproken ook toe verplicht is, zaken te doen in derde landen op de zgn. grote exportmarkt. Men stelt terecht, dat men zijn overtollige productie nu eenmaal kwijt moet en eigenlijk tegen elke prijs, die nog net een variabele kostenopbrengst geeft. De grondoorzaak ligt in het feit, dat men in Europa nog steeds probeert ter verlaging van de kostprijs, resp. om deze laag te houden, op volle of nagenoeg volle capaciteit te werken, in tegenstelling bijv. tot de Verenigde Staten, waar men bij soortgelijke situaties rustig de productie drastisch beperkt en al doende de markt saneert. Nu dient wel gezegd te worden, dat de E.G.K.S.-regelingen een dergelijk samenspreken om de productie te beperken door fabrikanten uitdrukkelijk verbieden.

De conclusie kan geen andere zijn dan dat men van de zijde der Hoge Autoriteit doet wat men kan om de situatie op de gemeenschappelijke markt te redden, maar dat er een zekere tragedie aan ten grondslag ligt, omdat het thans gevolgde dubbele prijspolitieke systeem teveel bekend is en door de verschillende partijen op de markt, als daar zijn staalfabrikanten, verbruikers en groothandelaren, onderkend wordt. Zolang de gemeenschap zich beperkt tot voorschriften inzake de binnenlandse prijzen in de E.G.K.S. en de exportnoteringen buiten schot laat, blijft elke regeling lapwerk, dat geen oplossing biedt om de

(I. M.)

**voor uw
Effectenzaken**

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

deelmarkten, waaromtrent de kennis voortschrijdt op de vleugels der „transparence”, tot een eenheidsmarkt aaneen te smeden.

Naarmate de gemeenschappelijke markt meer succes oplevert, zal een dubbel prijssysteem meer weerstand opwekken. Verbruikers en handelaren zullen niet bereid zijn de hogere binnenlandse prijzen in de E.G.K.S. te betalen, zodra zij maar ergens, hetzij buitenslands in derde landen, hetzij binnenslands al of niet officieel „gealigneerd”, d.w.z. met toestemming van de Hoge Autoriteit, aangepaste lagere prijzen voor aantrekkelijke specificaties kunnen vinden. De Hoge Autoriteit doet haar uiterste best om de regeringen der zes landen van het nut van haar saneringsmaatregelen te overtuigen, maar zelfs als zij daarin zou slagen, zal alles toch ervan afhangen hoe de geïnteresseerde partijen erop zullen reageren.

M.i. kan slechts een gezonder worden van de exportstaalmarkt met de daaraan verbonden stijging van de staalprijs op basis van een betere beheersing der produktiecapaciteit een oplossing bieden. Een „joint cost problem” van hogere binnenlandse prijs en lagere exportopbrengst staat ter marktpolitieke oplossing. De zgn. exportclubs voor verschillende artikelen te Brussel, waarbij bepaalde minimumprijzen worden vastgesteld door fabrikanten en handelaren-exporteurs, doen ook op dit gebied wat zij kunnen; maar telkens treden onderbiedingen aan het daglicht. Zelfs een compensatie-overeenkomst tussen fabrikantengroepen uit verschillende landen, welke als uitgangspunt nam de in verschillende landen anders liggende

ationale en exportquote, biedt nog geen afdoende oplossing. Zou dan thans de Hoge Autoriteit met de door haar voor te stellen maatregelen van alignerings(aanpassings)-verboden op Sino-Sowjetprijzen, van contingentsbeperkingen tegenover deze landen alsmede verhoging van invoerrechten met inachtneming van de desbetreffende G.A.T.T.-bepalingen tegenover alle derde landen succes hebben? De vraag stellen is haar in feite reeds beantwoorde: de dubbele prijspolitiek zal ook hiervoor een belemmering zijn.

Er wordt wél gewerkt aan de bijverschijnselen van de huidige ziekte-toestand, maar de grondoorzaak wordt niet aangetast en slechts een algemene verbetering van de toestand van de zieke (in casu de wereldstaalmarkt) kan tot herstel leiden. Hoewel de fabrikanten wel eens met de gedachte spelen de produktie te beperken, wanneer een „over”-aanbod dreigt, wil de een voor de ander het terrein niet vrijlaten. Daarvoor is het wantrouwen te groot; het resultaat is, dat er geen produktiebeperking tot stand wordt gebracht. Ook opheffing van het dubbele prijspolitieke systeem is, eveneens als gevolg van het onderling wantrouwen, helaas nog niet bereikbaar. Het is daarom te hopen dat de Hoge Autoriteit, niet alleen uit marktpolitieke overwegingen, maar ook vanwege de belangrijke sociale en economische consequenties, bij de Ministerraad voldoende gehoor zal vinden om toch haar maatregelen in de vorm van de thans voorgestelde beschikkingen doorgevoerd te krijgen.

Rotterdam.

Drs. H. BONTENBAL.

BOEKBESPREKING

Handelswereld en wereldhandel. Honderd jaren Internatio. Tien essays onder redactie van Prof. Dr. H. Baudet. Uitg. N.V. Internationale Crediet- en Handels-Vereeniging „Rotterdam”, Rotterdam 1963, 331 blz.

Het door Internatio bij de herdenking van haar 100-jarig bestaan uitgegeven boek is geen gedenkboek. Men heeft een getuigenis willen afleggen van de levenskracht van dit bedrijf en daartoe een originele weg ingeslagen: het verzamelen van gedachten, gewekt bij zeer verschillende auteurs door het verschijnsel, waarvan Internatio een toonbeeld vormt. Bescheidenlijk zegt de Raad van Bestuur van Internatio wel in een voorwoord, dat het een boek is over handelswereld en wereldhandel, maar men kan met evenveel recht beweren, dat het *erop uittrekken om handel te drijven* het centrale onderwerp vormt. Dan is men meteen aangeland op het draaipunt van alle geleverde betogen. Het werd een zeer belangwekkend boek. Prof. Dr. H. Baudet had de leiding bij de samenstelling.

Het begint met een opstel van de hand van het lid van de Raad van Bestuur van Internatio, H. Stout, die, in de tijd dat hij van sollicitant op een advertentie (energieke jongelui gevraagd met diploma Hogere Handelsschool of 5-j. H.B.S. enz.) opklom tot drager van de hoogste verantwoordelijkheid, dit bedrijf in al zijn hoeken en gaten leerde kennen en de totale omvorming meebeleefde, welke noodzakelijk werd door het teloorgaan van het oude

arbeidsveld in Azië. Zijn stuk filosofeert over het wezen van een handelszaak. Tegen de achtergrond van de reuzenzwaai, welke Internatio met zo groot succes verrichtte — het geheel opnieuw vestigen van een bedrijf, nadat het oude zijn zin had verloren —, hebben zijn woorden een doordringende betekenis; als hij zegt: „De kern van handel is iets-aan-de-man-brengen”, dan weet hij wat dit zeggen wil. Van deze wetenschap legt het opstel getuigenis af. Het begint met de geschiedenis van het concern.

Treffend voor de stijl, waarin bij Internatio wordt gewerkt, is de vermelding, dat Singapore na het einde der Japanse overheersing weer het eerst gelegenheid bood tot van wal steken. „Een paar ondernemende Toko-Rotterdamenthousiasten”, die van het gevangenenkamp uit daarheen waren getrokken, waren met behulp van de teruggekomen Chinese staf, „kortweg begonnen met op primitieve manier te vrijhandelen in alle goederen die er op deze transitohaven voor de hand begonnen te komen. De Engelse bezetters hadden hun schouders opgehaald... Maar niemand

voor uw
Assurantiezaken
NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

(I. M.)

hield ons daar tegen en later zou blijken, dat dit een belangrijke start was geweest".

Na een sedert 1950 begonnen voorbereiding brak in 1958 voor Internatio de andere tijd aan. Brand zal verderop de opmerking maken, dat slechts weinige der „Indische zaken" tot een andere periode kwamen. Stout geeft weer hoeveel moeite en narigheid deze omvorming meebracht, maar hij vermeldt ook, dat men gauw leerde na vallen weer beter op te staan. Daarbij kwam te stude, dat de internationale produkten- en grondstoffenhandel vanouds „een habitus" was van de Internatio-mensen. Zo kon vanuit de importeursfunctie, gecombineerd met de ervaring verkregen in de Indische produktenhandel, de vraag onder ogen worden gezien waarheen „het terrein van de distributieve groothandelswerkzaamheid" kon worden verlegd. Aanvankelijk dacht men weer overzee het gezochte te vinden, doch alras bleek, dat men zich diende te beperken tot die landen, die een reputatie bezaten van relatieve economische bestendigheid. „In zijn algemeenheid rekenden wij verder — schrijft Stout — op het stabiliserende bindmiddel, dat de christelijke religie voor de bevolking van die landen uitmaakt en op de 'big stick' die door de Verenigde Staten gezwaaid zou worden wanneer ooit majeure politieke verstoringen dreigen". Ingrijpende bezuinigingen werden niet ontweken, een „investatie-onderzoek volgens netto rendementsmaatstaf" werd algemeen doorgevoerd. De welvaartstoename in West-Europa werd bepalend voor het gehele beleid, dat tot op de huidige dag een groep van in totaal 28 bedrijfseenheden ging omvatten.

Stout constateert, dat catastrofale gebeurtenissen het meest kenmerkende blijken te vormen van het Internatiobestaan. A. C. Mees beschreef in zijn gedenboek bij het 75-jarig bestaan van de N.V. niet minder dan een zestal ernstige crises, welke Internatio tot 1938 had te doorstaan. Daarop volgde de tweede wereldoorlog met zijn nasleep. In 1946 leek alles verloren, in 1957 werd het weer overeind gekrabbeld Indisch bedrijf geconfisqueerd. In 1959/61 volgde liquidatie in Ceylon, Oost-Afrika, Malakka, Singapore en Japan. Toch bleef 1957 het enige jaar waarover geen dividend werd betaald.

Stout geeft het volgende antwoord op de vraag hoe dit alles mogelijk was:

„Het was eigenlijk zo: het Oosten had ons niet de wijsheid van Oosterse filosofie en subtiel denken-en-leven geleerd, waarbij materiële corruptie soms een bijkomend aspect kan lijken van overbeschaving. Het Oosten was voor ons geweest: koloniale samenleving van Westerse ondernemers. Daàr gold eerlijkheid, betrouwbaarheid, outspokenness veel meer als collectieve deugd van een kleine, in relatieve afzondering levende bovenlaag; ook als cement voor deze aparte gemeenschap die eigenlijk geen individueel afglijden kon tolereren. In deze samenleving, die met het woord „koloniaal" zo onvolledig wordt gekenmerkt, ging deze vertegenwoordiger van Westers initiatief in zekere zin gebukt onder een constante dadendrang. Bewust en onbewust. Hij voelde dat hij een voorbeeld moest zijn, iets brengen moest in een land dat zijn aanwezigheid nodig had. Hij bezat pretentie in de goede zin van het woord".

Stout begeeft zich verder nog in een uitvoerige analyse van het „veelkoppige fenomeen, dat onder het begrip „handel" schuil gaat" en in dit verband behandelt hij de belangrijke vraag hoe de na-oorlogse „behoefte tot organisatie en schematisering in de handel", welke „onder het slagwoord Produktiviteitsverbetering" van over de Atlantic tot ons komt, zich met het wezen van de handel laat verenigen. Deze tendens stamt uit de industriële produktie, maar behoudt „natuurlijk zijn waarde binnen de diensten-verlenende functies van de handel". Toch meent hij, dat

de onder Amerikaanse leiding gevormde ideeën over „ondernemingsstructuur en het daarbij behorende determinisme van functies en systematische aanvat" een „teveel aan consequentie" kan bevatten, dat het „gevoel voor negotie" vernietigt. „Sterker — zegt Stout — dit eigenlijke handelsbesef dreigde door sommige adepten gedevalueerd te worden tot zwendel... Men kreeg de neiging minder aandacht te geven aan de primaire kwaliteiten, nodig voor een zuiver en succesvol optreden als handelsondernemer: creatieve kracht, capaciteit en gevoeligheid om gelegenheden te zien". Bij Internatio geldt dan ook het tot ontwikkeling brengen van deze menselijke eigenschappen als een eerste voorwaarde. Hij acht het mammoetconcern een voor een handelsonderneming volkomen ongeschikte vorm; zelfwerkzaamheid na zoveel mogelijk delegatie van verantwoordelijkheid in kleine persoonlijk overzichtelijke bedrijfseenheden heeft verre zijn voorkeur.

Men vindt weinig zo openlijk en zo vergaand afgelegde verantwoording van gevoerd beleid. Vandaar, dat een ruim overzicht van Stouts bijdrage in een bespreking van het Internatioboek een plaats moest vinden. Over een geschrift, dat het karakter van een geloofsbelijdenis draagt kan men overigens moeilijk discussiëren. Het zal dan ook de meeste waarde bezitten als toetssteen voor anderen, die een vergelijkbare verantwoordelijkheid moeten dragen. Aan jongeren, die nog niet in staat zijn uit eigen ervaring te proeven welke krachten achter dit betoog schuilen, zal het misschien minder houvast bieden, zij het, dat zij, als zij het vaak voetstoots geuite begrip „commercieel" willen leren doorgronden, uit dit stuk veel lering kunnen putten. Zij moeten dan bedenken, dat boven dit opstel als ondertitel had kunnen staan: hoe een handelszaak meermalen van de ondergang werd gered.

R. Nieuwenhuys geeft in het tweede opstel in deze bundel een levendig historisch beeld van de omstandigheden, waaronder de jonge koopman in 1863 in het toenmalig Indië had te werken. Hij wijst erop, dat Internatio als n.v. met employés in loondienst toen in belangrijke mate verschilde van de andere, bijna zonder uitzondering in firmavorm bedreven handelsondernemingen. De grove spot der koloniale maatschappij bleef die jonge employé niet bespaard, evenmin de nostalgie naar het „heilige Indië" na thuisvaart.

In dit artikel komt tot uiting, dat Internatio reeds toen een bedrijfstvorm ontwikkelde welke weerstand wist te bieden aan de (vooral menselijke) gevaren van het oude Indië en die een basis bleek voor de latere grote ontwikkeling.

R. A. J. van Lier schreef de derde bijdrage, welke diep ingaat op het verschijnsel *kolonialisme*. In een zeldzaam gepointeerd betoog levert deze schrijver een belangrijke bijdrage tot de sociologie der koloniale verhoudingen. Met vrijmoedigheid, welke aan de op dit terrein legio „heilige huisjes" voorbij gaat, wordt het proces geschetst, dat tot het ontstaan van de koloniale levensvorm leidde en dat uitliep op een wereldvraagstuk van de eerste orde, totdat na de tweede wereldoorlog de dekolonisatie zich in snel tempo ging voltrekken.

Het is geen geringe verdienste van deze bundel, dat daarin dit boeiend artikel een plaats kreeg. Indien men beseft, dat een der vanouds gevestigde „Indische bedrijven" het mogelijk maakte, dat dit betoog, waarin op degelijke gronden met het verlangen naar tempo doeloe volkomen wordt afgerekend, werd gepubliceerd, dan blijkt, dat Inter-

natio bakens weet te verzetten. Dit gebeurt voorts in een vorm die voor de toekomst een principiële bijdrage kan leveren. Een gelukkige greep!

Prof. Dr. W. Brand kreeg de moeilijke taak toegewezen te rapporteren over de heroriëntatie van vroeger in Indonesië werkende bedrijven. Na een korte beschrijving van de vooroorlogse toestand, gevolgd door die der periode na 1946, komt het „afbraakproces” in 1957 aan de orde. Er volgt dan een uiteraard globaal overzicht van de invloed welke de bedrijfstakingen van deze gebeurtenissen onderzochten. De „impressie dat een betrekkelijk gering aantal bedrijven zich succesvol hebben geadapteerd” aan de ontstane situatie wordt gemotiveerd. Dit overzicht eindigt met de constatering, dat de vrijwel volledige werkgelegenheid in Europa ertoe leidde, dat velen besloten niet langer op de Indische of een andere tropische kaart te spelen, zodat „de voortvarendheid en het initiatief ten dele in Indonesië geleerd” ten goede kwam aan totaal anders georiënteerde bedrijven.

Het effect op de Nederlandse economie wordt dan onder ogen gezien. In 1938 droeg Indonesië 14 pCt. bij tot het Nederlands nationaal inkomen, doch de industrialisatiepolitiek leidde tot een zodanige verbetering in de verhouding van export en import, dat de Nederlandse betalingsbalans geen gevolgen toont van het wegvallen van genoemde inkomensbron. Een blik op de toekomst besluit het betoog.

Intussen: deze bijdrage voldoet niet ten volle. Dit is ongetwijfeld mede te wijten aan het (nog) ontoegankelijk zijn van veel gegevens over dit onderwerp. Maar de voornaamste vraag is, of door beschouwingen als deze de invloed van de vroegere situatie niet teveel op de voorgrond wordt geplaatst. Dit kan verdoezelend inwerken op het oordeel over een nieuwe relatie tussen Indonesië en Nederland. Deze zal immers op haar eigen merites moeten worden bezien.

Prof. Dr. H. Baudet nam, onder de sprekende titel „Over burgers en zeevaarders”, de sociologie van de Nederlandse expansiedrang onder handen. Zich basierend op Huizinga (Nederland's Geestesmerk) beschrijft Baudet de Nederlandse handelsgeest als voortgekomen uit „een burgerlijke mentaliteit met weinig gevoel voor heroïek en veel gevoel voor winst” en geïnspireerd door kosmopolitisme. De belangstelling voor Indië na de compagnieertijd wordt onderzocht. De ambtelijke loopbaan kreeg door aantrekkelijke salarissen een sterke voorkeur; langzamerhand wordt na 1870 een werkkring in het bedrijfsleven niet meer uit nood aanvaard. In de twintigste eeuw krijgt het denken aan en over Indië eerst dimensies.

Schrijver besluit met de opmerking, dat Nederland in zijn huidige gedaante overwegend op Europa georiënteerd is; voor een samengaan van de Nederlandse burgerlijke en overzeese karaktertrekken dient in onze tijd een nieuwe formule te worden gevonden.

In dit artikel wordt wellicht een iets te beperkte maatstaf gehanteerd. Voorzichtigheid in het concluderen siert de socioloog, maar zijn alle in aanmerking komende factoren in het geding gebracht? Zo is bijv. nog weinig aandacht gewijd aan de handelsvorm, waarin de zaken met Indië liepen. De mate waarin een monopolie kon worden gevestigd — zie de opmerkingen van Lambers verder in dit boek — en de daarmee samenhangende geesteshouding kan nog ter sprake komen. Moge deze schrijver zijn weg vervolgen!

Prof. Mr. P. C. van Traa behandelt de ontwikkeling van de internationale handel gedurende de afgelopen honderd jaar. De schrijver behandelt de samenhang van de groei van de wereldhandel met de conjunctuur en met de ontwikkeling der industriële produktie. Gezien de sterke wijziging der politieke constellatie in de beschreven periode acht Van Traa het „verbazingwekkend, dat het economisch wereldbeeld van thans, speciaal van de internationale handel, nog zoveel gelijkenis vertoont met de jaren van voor de eerste wereldoorlog”. „De formidabele stijging van de industriële produktie in de Sovjet-Unie bracht in het patroon van de wereldhandel niet zoveel verandering”. „Ook is het vrijwel dezelfde groep van landen, als voor 1914, die arm is”.

Schrijver levert, waarschijnlijk onbedoeld, een bewijs van de juistheid van het inzicht, dat Internatio aan haar hervorming in de jaren vijftig ten grondslag legde. Zelfs knoopt hij er de waarschuwing aan vast, dat de vorming van blokken, als het Westeuropees en het Oostelijk blok tot een wijziging in het beeld van de wereldhandel kan leiden; reeds nu neemt de „intrahandel” in beide blokken toe.

In dit nauwkeurig, bijna departementaal afgewogen betoog levert Van Traa een overzicht van de stand van zaken, dat men vaak vergeefs zal zoeken. Belangstellenden, waaronder begrepen studenten in economie en rechten te Leiden, zij de kennismaking aanbevolen.

Prof. Dr. J. Pen zet vervolgens handel en industrie tegenover elkaar, in een bijdrage getiteld: „Intro en Extra of de zorgen van handel en nijverheid in een veranderende wereld”. Op de hem eigen wijze beredeneert Pen de overgang, welke de positie van de ondernemer doormaakt. Hij acht specialisatie de grondslag van de industriële activiteit, terwijl handel in parallelisatie zijn heil zoekt. De fabrikant is verknocht aan zijn produkt, introvert, de handelaar niet, hij is extrovert. Door de loop der ontwikkeling kwamen handel en bankwezen tot elkander, de industrie kwam steeds losser te staan van haar financiers. De vergroting van de industriële ondernemingen vormt een begeleidingsverschijnsel van de economische groei, organisaties komen in allerlei vorm op; personeelsproblemen doen zich gelden. Een derde industriële revolutie, het overnemen van menselijk denkwerk door machines komt op gang als een aspect van de technologische versnelling. De industrie ontwikkelt ook een handelsfunctie, de afzet der produkten speelt een groeiende rol. Dit alles ligt ten aanzien van de handel anders. De bedrijfsgrootte klemt niet, betere communicatie en administratie heffen bezwaren op. Het centrale probleem voor de handel wordt geleverd door „de ongekend snelle welvaartsontwikkeling”. Deze groei voltrekt zich met horten en stoten. Van 1862 tot 1962 steeg de index van het reëel inkomen van 100 tot ruim 250. Deze groei viel vooral voor in de jaren twintig en na 1950. De ongelijke tred met de bevolkingstoename compliceert de handel. Massaconsumptie treedt op als verschijnsel, de consumentensoevereiniteit wankelt, maar de kritische zin van de koper blijft volgens Pen beslissend. De consument volgt wel de voorhoede van het bedrijfsleven. De handel neemt dan een strategische plaats in, telkens moeten vraag en aanbod worden gediagnosticeerd. De politieke gebeurtenissen compliceren het patroon verder; voorbeeld: Euro-markt. „Het scherpe contrast tussen de economische renaissance van West-Europa en de wilde dingen elders stelt ongewoon zware eisen aan de herkanalisatie van de internationale handel”.

Pen concludeert dat handel en nijverheid elkaar meer en meer nodig hebben. Ook de industrie zal een open oog moeten hebben voor de veranderende wereld. De imago van de onderneming in de ogen van het publiek vraagt aandacht. „Public relations is meer dan reclame”. Het beeld van de moderne extravert gerichte ondernemer past thans zowel voor de fabrikant als voor de handelaar.

Indien men de bijdragen van Stout en Pen naast elkander legt valt een gelijkheid van strekking op. Wel toont Stout zijn voorliefde voor handel onverbloemd en wellicht is Pen in zijn oog de schematiserend industrieel denkende figuur, toch wijst de feitelijke structuur welke het Internatio-concern na 1950 verkreeg zonneklaar in de richting door Pen aangeduid. Door koopmanschap verenigd weten industrieën hun oriëntering op de veranderende markt te verzekeren. Eens te meer kan dus gezegd worden, dat in dit boek een grote hoeveelheid documentatie is te vinden omtrent de moderne ontwikkeling der onderneming.

De bijdrage van Prof. H. W. Lambers: „De taai mededinging” geheten, brengt nog meer spanning in de door Internatio opgeroepen gedachtengang teweeg. Lambers ontwikkelt de geschiedenis van het begrip concurrentie en vraagt zich af hoe wij in onze tijd over mededinging moeten denken. Eensdeels een natuurlijk bestanddeel van ons leven genoemd, anderdeels verworpen als chaosbrengend element, moet volgens Lambers worden gestreefd naar het uitbannen van de vaagheid, welke dit begrip aankleeft. Concurrentie is veelvormig: er is kwaliteits- en prijsconcurrentie, er is „process-competition”, en zijn naam is „legio”, er zijn vormen van marktbeheersing die concurrentie beïnvloeden, er zijn al dan niet verbindend verklaarde ondernemersovereenkomsten.

Na te hebben aangetoond waarom jonge docenten in de economie gelukkige gezichten hebben, gaat de schrijver in op de noodzaak der ontmoeting van theorie en praktijk. Er is een dilemma: „Is het een bepaalde mentaliteit die de mate van concurrentie bepaalt of is het de vorm en de scherpte van de concurrentie — of het gemis daarvan — die mensen van een bepaalde geest in die richting trekt?” „Ik ben geneigd — zegt Lambers — de zaak om te draaien: er zijn economische krachten, die in oorzakelijke samenhang werken; deze bepalen de mentaliteit, die men zich permitteren kan, wil men zakelijk blijven voortbestaan”. Concurrentie kan niet worden gemist. „In een maatschappij, die berust op het vrije handelen der individuen is de concurrentie zo onmisbaar als activerende kern, dat zij waar mogelijk moet worden bevorderd”. In de economische politiek geldt dan ook de regel, dat geen verordening een gezonde mededinging in de weg mag staan (art. 93, lid 5, Wet Bedr. Org.). Het algemeen belang kan vergen, dat mededingingsregelingen verbindend dan wel onverbindend worden verklaard. Het gaat daarbij om het behouden van een optimale dynamiek in het economisch leven. „Dit leven is taai, de dynamiek zit diep”. Als wilgen in de polder, telkens geknot, zet de concurrentie haar taai leven voort.

Wederom een betoog, dat een theoretische beschouwing levert bij het beeld, door de ontwikkeling van Internatio geboden. Als Lambers zegt, dat de economische omstandigheden de mentaliteit bepalen die men zich kan permitteren, dan hebben de leiders van Internatio deze stelling leren toepassen. Naar de mening van schrijver dezes komt hier echter nog iets bij.

Lambers vraagt hoe het mogelijk is, dat omstreeks 1860 in onze economische geschiedenis een nieuwe vaart los-

breekt. Ziet hij, voorbij aan de analogie van de situatie welke toen bestond met die bij de overgang van de 16e naar de 17e eeuw? De „merchant adventurer” kon toen, steunend op een politieke situatie, zich de mentaliteit permitteren, welke economisch een uitbreiding van het veld van actie betekende. In beide gevallen was er een mate van politieke stabiliteit, welke ons, Hollanders, ligt, want dan zijn wij in staat recht vóór macht te doen gaan. Men kon immers recht vestigen — al was het in Coens tijd op basis van verovering —, een sterke aanleiding om op avontuur te gaan. De positie van één in overeenstemming met de geldende opvattingen gevestigde orde: het oetooi der Ver. Oost-Ind. Compagnie en na 1860 het op basis van concessies ondernemingsgewijs exploiteren van de Indische bodem zijn van dezelfde orde. De combinatie van avontuurlijke zin en juridische motivering is in Holland (het past hier niet Nederland te schrijven) steeds een geliefkoosd uitgangspunt voor ondernemen geweest. Dat wil dus zeggen, dat de Hollander machtsposities van anderen ontwijkt, doch zelf gaarne rechtsregels stelt, die, zijn individualisme en onderlinge wedijver respecterend, anderen dwingen zijn spelregels te volgen. Zo schijnen mededinging en vertrouwen op rechtshandhaving in Holland een begrippenpaar te vormen. Internatio heeft dit intuïtief begrepen, toen economische bestendigheidsvoorwaarde werd gesteld voor het ontwikkelen van nieuwe activiteiten.

Intussen zij dit veelomvattend betoog warm aanbevolen ter kennisneming. Het is bijna een sociologie der concurrentie; de wens van de schrijver theorie en praktijk zo dicht mogelijk bijeen te brengen is van sociologische aard.

Prof. Mr. H. Drion heeft kennelijk bij het vernemen van het verzoek tot medewerken een gedachtenflits gehad: kon Internatio zich na 1945 op overmacht beroepen? Dit gaf hem aanleiding een model-college over „Overmacht” te geven. Wederom: studenten, leest het!

Ten besluite speelt hij met de vraag aan welke eisen de beeldhouwer, die de opdracht aanvaardt een paar nieuwe armen voor de Venus van Milo te maken, moet voldoen, welke „implied conditions” dan zouden gelden. Hij boort zich in de bekende tegenstelling tussen vader en zoon Houwing en maakt enkele zeer belangrijke opmerkingen over de risico's, welke in een contract verdisconteerd moeten worden geacht ten laste van de partij die zich verbond. De gevolgen van overmacht kunnen volgens Drion niet verklaard worden met een beroep op de stilzwijgende bedoeling van partijen; men zal overmacht telkens vanuit het contract moeten beschrijven om de inhoud der verplichtingen en risico's die uit de overeenkomst voortvloeien te kennen.

Dit betoog is van bepalende betekenis voor de kennis van het begrip koopmanschap. Het aanvoelen van de strekking van aangegane verbintenissen zal vaak beslissend zijn voor iemands commercieel inzicht. Zo is ook dit opstel een bijdrage tot het beeld, dat in dit boek wordt gegeven.

Prof. Dr. G. C. van Niftrik heeft in diens bijdrage „De ethiek van de handel” volstaan met het geven van de gekijkte visie. Het ethische vraagstuk, verbonden aan de ontwikkeling van een bedrijf als Internatio, kan echter anders worden behandeld dan hier is geschied. Van Niftrik komt dicht bij de aanpak, welke in onze tijd voor dit vraagstuk zou passen, wanneer hij zich afvraagt welke stimulans de mens doet arbeiden. Al te zeer wordt dan volstaan met te wijzen op de zorg voor levensonderhoud. Wie begrijpt,

dat het winnen en behouden van een plaats in der mensen samenleving primair is voor de zin van 's mensen leven, ziet in, dat geld verdienen daaraan secundair is. Komt immers hem, die de kwaliteit der samenleving opvoert niet een betere plaats toe dan hem, die slechts meeloopt of van zijn medemensen profiteert? Degene, die de goede gang van zaken in de samenleving bevordert, handelt productief en hij verschaft zich een *recht* op voldoening. Als verder gevolg vallen hem dan de middelen toe om zich in die samenleving een plaats op de eerste rang te verschaffen.

Het hier aangesneden motief levert een waardig slot voor deze bespreking. Internatio heeft een plaats op de eerste rang onder haar gelijken *verdiend* door haar bijdrage aan het economisch leven en de openhartige manier waarop daarvan rekenschap werd afgelegd. Zo werd dit boek niet alleen een bundel belangwekkende betogen over economische verschijnselen, het is ook een monument voor goed koopmanschap.

Rotterdam.

Mr. A. C. VAN EPENHUYSEN.

INGEZONDEN STUKKEN

De ontwikkeling van het aantal landbouwbedrijven en de saldo-methode van Dr. Koppejan

In „E.-S.B.” van 14 en 21 augustus 1963 verscheen een tweetal artikelen van de hand van Dr. Ir. A. W. G. Koppejan over de ontwikkeling van het aantal landbouwbedrijven in Nederland. Hij schrijft daarin, na een analyse van het onderhavige onderwerp gegeven te hebben, onder meer het volgende:

„Bij de gedachtenwisseling t.a.v. de toekomstige landbouwstructuur komt regelmatig de vraag naar voren of de oplossing van het kleine-boerenvraagstuk niet door een meer actief overheidsbeleid bevorderd zou kunnen worden. Aan de hand van de hiervoor verzamelde gegevens lijkt het voor de beleidsinstanties mogelijk om na te gaan in hoeverre een dergelijk beleid noodzakelijk c.q. gewenst is” (blz. 776).

Gelet op de hieronder te noemen bezwaren tegen deze artikelen geloven wij niet dat de schrijver er in zijn analyse in is geslaagd een antwoord te geven op de vraag of er al dan niet wat aan het kleine-boerenvraagstuk moet worden gedaan. Van de bezwaren, welke kunnen worden aangevoerd, zullen alleen de belangrijkste worden genoemd. Achtereenvolgens zal worden ingegaan op:

- a. de methode van de berekeningen;
- b. de interpretatie van de berekende resultaten;
- c. de prognose voor 1980.

Ad a. De methode van de berekeningen.

Allereerst een meer algemene opmerking. Het is bekend dat het kleine-boerenvraagstuk met name op de zandgronden van grote betekenis is; daar bevindt zich dan ook ruim 60 pCt. van het aantal kleine bedrijven (1-10 ha). De schrijver telt echter de cijfers van alle gebieden bij elkaar op

zonder veel rekening te houden met de verschillen in structuur tussen de groepen van landbouwgebieden. De betekenis van de verschillen in bedrijfstypen wordt daardoor verwaarloosd. Bovendien houdt men er dan geen rekening mee, dat een verandering voor het aantal kleine bedrijven in een gebied met overwegend grotere bedrijven van minder invloed is op de bedrijfsgroottestructuur dan in een gebied met overwegend kleine bedrijven.

Gaan wij thans in op de analyse van het gebruikte materiaal. Een van de veronderstellingen waar de schrijver van uitgaat is, dat de ontwikkeling van het aantal landbouwbedrijven onafhankelijk is van de ontwikkeling van het aantal tuinbouwbedrijven. Zo zouden er bijv. geen landbouwbedrijven zijn die zich in de loop van de tijd ontwikkelden tot tuinbouwbedrijven en omgekeerd. Op het eerste gezicht lijkt dit niet onwettelijk: terwijl het aantal landbouwers met 11,5 pCt. verminderde liep het aantal tuinbouwbedrijven in de periode 1950-1959 slechts met 0,4 pCt. terug. Beide percentages geven echter een saldo weer. Zou men letten op de velerlei verschuivingen welke dit saldo tot resultaat hebben gehad, dan zou waarschijnlijk blijken dat de grenzen tussen landbouw- en tuinbouwbedrijven niet zo hermetisch gesloten zijn als de schrijver wil doen voorkomen. Bezieet men bijv. de ontwikkeling van het aantal tuinbouwbedrijven in de zandgebieden in de periode 1950-1959, dan constateert men een toeneming van bijna 22 pCt. ofwel van bijna 900 bedrijven.

De voor de verschillende jaren (1950, 1955, 1957 en 1959) door het C.B.S. gepubliceerde cijfers over het aantal landbouwbedrijven zijn niet zonder meer met elkaar vergelijkbaar door wijzigingen in de telcriteria en verscherpte toepassing van deze criteria. Met name het begrip „landbouwer” is steeds nauwer begrensd.

Om toch de uitkomsten voor de teljaren te kunnen vergelijken wordt aangenomen, dat de daling van het aantal landbouwers even groot is als de daling van het totale aantal grondgebruikers excl. tuinders. Koppejan meent dit te kunnen doen indien hij uitgaat van de veronderstelling dat het aantal landbouwers dat door beroepsverandering overgegaan is naar de categorieën landarbeiders en niet-agrariërs met grondgebruik even groot is als het (netto) aantal personen in deze beide categorieën dat het grondgebruik heeft beëindigd. Deze gelijkstelling is volgens hem „uiteraard niet meer dan een veronderstelling”. Wanneer echter de vermindering van het aantal landbouwers gelijk gesteld wordt met de vermindering van het aantal grondgebruikers gaat de schrijver van nog een extra veronderstelling uit, namelijk deze, dat geen van de landbouwers die het grondgebruik beëindigden bij de gewijzigde telcriteria behoord zou hebben tot de categorie van de niet-agrariërs of tot die van de landarbeiders. Deze veronderstelling, welke impliciet aan zijn analyse ten grondslag ligt, moet irreal worden genoemd. Het is immers vrijwel zeker dat een deel van deze vermindering veroorzaakt wordt doordat niet-agrariërs of landarbeiders, bij de oude tellingen ingedeeld onder de landbouwers, het grondgebruik hebben beëindigd.

De twee bovengenoemde veronderstellingen over de tuinbouwbedrijven en de beëindiging van grondgebruik door niet-agrariërs (landbouwers bij oude indeling) hebben tot gevolg dat de resultaten van de uitgevoerde berekeningen weinig betrouwbaar zijn.

Tot welke resultaten een methode, waarbij met interne verschuivingen onvoldoende rekening wordt gehouden, kan leiden geeft het volgende voorbeeld. De schrijver stelt

tegenover elkaar, de vermindering van het aantal grondgebruikers en de vermindering van het aantal landbouwers in de periode 1957-1959, beide voor de afzonderlijke grootteklassen. Het feit dat beide in aantal ongeveer gelijk zijn, levert volgens Koppejan het „... bewijs, dat de statistische verschuiving vrijwel haar beslag heeft gehad en dus verder geen correctie behoeft te worden toegepast”. De schrijver houdt er dan geen rekening mee, dat de vermindering van het aantal grondgebruikers en van het aantal landbouwers aan elkaar gelijk kunnen zijn, terwijl er toch een statistische verschuiving optreedt. Het is immers mogelijk, dat een landbouwer terecht komt in de categorie der niet-agrariërs of landarbeiders met grondgebruik, hetzij door statistische verschuiving, hetzij door verandering van hoofdberoep en dat een gelijk aantal landarbeiders en niet-agrariërs in de periode 1957-1959 het grondgebruik beëindigd hebben.

Dat de vermindering van grondgebruikers en landbouwers ongeveer even groot is kan juist veroorzaakt zijn door het optreden van een statistische verschuiving. Als conclusie kan dan ook gesteld worden, dat het voor de gehele periode 1950-1959 niet duidelijk is, hoe groot de vermindering is geweest van het aantal landbouwbedrijven dat als hoofdberoep werd geëxploiteerd. (Hetzelfde kan gezegd worden voor de periode 1959-1960).

Ad b. De interpretatie van de berekende resultaten.

Geheel afgezien van de bezwaren welke verbonden zijn aan de wijze waarop de berekeningen tot stand zijn gekomen, is de interpretatie van de resultaten onbevredigend. De schrijver hanteert voortdurend saldi zonder veel rekening te houden met de mechanismen die aan deze saldi ten grondslag liggen. Niet alleen de som van de bewegingen maar vooral ook de bewegingen zelf verdienen bij een analyse juist voor de beleidsinstanties aandacht. Wel schenkt Koppejan aan enkele bewegingen enige aandacht, maar andere worden niet genoemd. Zo wordt bijv. van de vermindering van het aantal bedrijven van 1-8 ha in de periode 1950-1959 gezegd, dat er 11.100 bedrijven zijn, welke of zijn opgeheven of waar het bedrijfshoofd van hoofdberoep is veranderd en dat er 6.400 bedrijven zijn vergroot tot boven de grens van 8 ha. Dergelijke conclusies kunnen echter uit de gegeven cijfers (tabel 1), ook al zouden deze juist zijn, niet worden getrokken. Er zijn immers veel meer oorzaken dan de bovengenoemde die tot een verandering in een bepaalde grootteklasse (1-8 ha) kunnen leiden. Wij kunnen bijv. denken aan splitsing van bedrijven in de grootteklasse van 1-8 ha of in een andere grootteklasse, waardoor bedrijven in de genoemde grootteklasse (1-8 ha) komen. Wij kunnen denken aan samenvoeging van losse percelen land tot een bedrijf, dat tot de bedoelde grootteklasse behoort, zonder dat er in de andere grootteklassen veranderingen behoeven plaats te hebben. Het aantal bedrijven in genoemde bedrijfsgrootteklasse kan toenemen door bedrijfsverkleining, bijv. door pachtbeëindiging.

Het is dan ook niet mogelijk aan de hand van het gegeven cijfermateriaal te zeggen hoeveel bedrijven er in een bepaalde grootteklasse zijn opgeheven of vergroot en voor hoeveel landbouwers het hoofd- tot nevenberoep is geworden. Het aantal opgeheven of vergrote bedrijven bijv. in de grootteklasse van 1-8 ha kan daarom aanzienlijk lager of hoger zijn dan de genoemde getallen. Ook deze getallen zijn dus niet zonder meer bruikbaar voor het beleid.

Ad c. De prognose voor 1980.

Op de analyse inzake de ontwikkeling van het aantal landbouwbedrijven volgt in het tweede artikel een prognose voor 1980. Ook deze prognose behoeft enig commentaar. Hoewel de analyse van de ontwikkeling van het aantal bedrijven niet verder gaat dan 1960 vormt toch de „toestand” in 1963 het uitgangspunt voor de prognose. De schrijver is echter van mening, dat in de laatste drie jaar belangrijke wijzigingen zijn opgetreden, die een schatting van het aantal bedrijven in 1963 noodzakelijk maken. Een schatting, waaraan geen feitelijke gegevens ten grondslag liggen, moet echter als een wankelende basis voor een prognose worden beschouwd. Terloops zij nog gewezen op de Memorie van Toelichting op de begroting voor 1964 van het Ministerie van Landbouw, waarin wordt geschreven dat: „... op grond van deze beperkte gegevens, die voor de jaren na 1960 beschikbaar zijn, geen verantwoorde conclusie getrokken kan worden over de meest recente ontwikkeling t.a.v. het aantal agrarische bedrijven” (blz. 13). De schatting van de situatie in 1963 moet nu dienen als uitgangspunt van de prognose voor 1980.

Waarop komt de prognose voor 1980 nêr? De leidende gedachte bij de schrijver is, dat alleen bedrijven van 1-10 ha met een bijzonder intensieve bedrijfsvoering en die met voldoende neveninkomsten levensvatbaar zijn. Het moet echter worden betreurd, dat de schrijver deze gedachten niet nader motiveert. Ook maakt hij niet duidelijk wat onder „bijzonder intensieve bedrijfsvoering” moet worden verstaan. Wel is een berekening gemaakt van het aantal bedrijven in 1957 met een bijzonder intensieve bedrijfsvoering, maar de wijze waarop deze berekening tot stand is gekomen, wordt niet vermeld. Vervolgens maakt Koppejan een schatting van het aantal levensvatbare bedrijven van 1-10 ha in 1963 (30.000 bedrijven) om daarna tot de conclusie te komen dat het daarom verantwoord lijkt ervan uit te gaan, dat in 1980 40.000 bedrijven van 1-10 ha een zelfstandig bestaan op kunnen leveren. Waarom dit aantal nu rond 40.000 moet bedragen is niet duidelijk en dit getal lijkt dan ook uit de lucht gegrepen te zijn. Het is op grond van de door de schrijver gebruikte gegevens onmogelijk aan te geven welk aantal bedrijven van 1-10 ha in 1980 een zelfstandig bestaan kan bieden.

Gezien de ontwikkeling van het aantal bedrijven in de periode 1950-1963 zal volgens de schrijver het aantal bedrijven van 1-10 ha in 1980 verminderd zijn tot 40.000. Merkwaardigerwijze zal in dat jaar het door Koppejan „geschatte” aantal mogelijk levensvatbare bedrijven gelijk zijn aan het werkelijke aantal bedrijven in deze grootteklasse. De gedachte, dat in 1980 alleen de levensvatbare bedrijven zouden zijn overgebleven lijkt ons weinig reëel. Mede uit het gestelde onder a en b zal het duidelijk zijn, dat de gebruikte gegevens geen voldoende basis bieden voor een prognose van het aantal bedrijven in 1980.

Ook echter de wijze waarop de verwachte vermindering van het aantal bedrijven van 1-10 ha tot stand zou moeten komen, is enigszins merkwaardig, nl. enerzijds door bedrijfsbeëindiging door bedrijfshoofden die in 1956 45 jaar en ouder waren en anderzijds door bedrijfsvergroting door bedrijfshoofden, die in 1956 jonger dan 45 jaar waren. Waarom een grens van 45 jaar wordt aangehouden is niet duidelijk. Het is niet in overeenstemming met de werkelijkheid een dergelijke leeftijdsgrens voor bedrijfsbeëindiging en bedrijfsvergroting te hanteren. Op deze wijze wordt enerzijds geen rekening gehouden met de opvolgingssituatie op de bedrijven van bedrijfshoofden van 45 jaar en ouder

in 1956, terwijl men anderzijds buiten beschouwing laat dat ook jonge boeren bereid kunnen blijken te zijn het bedrijf te beëindigen. Beëindiging en vergroting van bedrijven kan dan ook in alle leeftijdsklassen plaatshebben.

Als conclusie kunnen wij stellen, dat de analyse noch de prognose van de schrijver ons in staat stellen na te gaan in hoeverre een beleid ter oplossing van het kleine-boeren-vraagstuk noodzakelijk c.q. gewenst is. Gesteld echter dat analyse en prognose juist zijn, dan zal daarmee nog niet de vraag worden beantwoord of structuurbeleid nodig is. Voor de oplossing van een dergelijk vraagstuk, dat regionaal erg verschillend kan liggen, zijn andere en meer gegevens noodzakelijk dan hier worden gegeven. Een minder statische en meer dynamische beschouwingwijze verdient dan aanbeveling. Zo is de ontwikkeling van het aantal bedrijven mede afhankelijk van de ontwikkeling van de afzetmogelijkheden, van de technische ontwikkeling, van de ontwikkeling op de markten voor produktiefactoren, van de ontwikkeling van de groei van de economie, van de ontwikkeling van de verticale integratie enz.

's-Gravenhage.

Drs. J. H. POST.
Ir. A. L. G. M. BAUWENS.

NASCHRIFT

De redactie heeft mij „met klem” gevraagd, mijn naschrift „zo beknopt mogelijk te formuleren”. Ik zal mijn best doen.

Vooropgesteld mag dan worden, dat het uitgangspunt van mijn betoog, de noodzaak om de gegevens over de jaren 1950-1957 te corrigeren, waardoor de ontwikkelingsgang een andere wordt dan het tot dusverre leek, door mijn opponenten niet wordt aangevochten. Blijven dus de methode en de resultaten.

De heren Post en Bauwens voeren aan dat in mijn beide veronderstellingen om tot een correctie te komen een aantal h.i. belangrijke verschuivingen ten onrechte verwaarloosd zouden zijn. Daarvan noemen zij dan enkele voorbeelden.

In de eerste plaats zou ik de grenzen tussen land- en tuinbouw als „hermetisch gesloten” hebben willen doen voorkomen. Er stond echter (blz. 756, 1e kolom) dat deze verschuivingen „in het totale beeld van ondergeschikte betekenis zijn”. Mijn opponenten voeren het bewijs van deze stelling trouwens zelf aan: een toeneming van 900 bedrijven in 9 jaar, dus 100 per jaar op een totaal van 123.000 zandbedrijven.

Ten tweede de „package-deal”, waarmee ik een aantal verschuivingen aan elkaar gelijk stelde om tot een oplossing van het correctieprobleem te komen. Inderdaad is dit „niet meer dan een veronderstelling”, die echter m.i. in de daarop volgende toelichting (blz. 756 rechts) redelijk aanvaardbaar wordt gemaakt. Men moet toch wel vrij ver van de praktijk verwijderd staan om, zoals Post en Bauwens in hun voorbeeld o.a. doen, de overgang landbouwer-landarbeider met grondgebruik als een proces van betekenis te zien.

Ik heb echter nog eens nagegaan, wat in extremo de afwijking zou kunnen zijn, indien de som der bedoelde verschuivingen niet 0 is geweest. Het effect op de afvloeiingspercentages in de tabel op blz. 775, die het basis-materiaal voor de verdere schattingen vormen, blijkt slechts in één geval enige omvang te kunnen hebben. Voor de periode 1950-1955 zou in de grootteklasse 1-5 ha het jaarlijkse percentage niet -2,9 maar ca. -2,5 kunnen zijn.

De conclusie dat de vermindering van het aantal dezer bedrijven eerst rond 1955 op gang gekomen is wordt in dat geval alleen maar versterkt.

Wat betreft deel b van het betoog: natuurlijk kan een vermindering van 1 bedrijf in een grootteklasse de resultante zijn van opheffing, vergroting of verkleining van 3 en nieuwvorming (door splitsing of samenvoeging) van 2 bedrijven. Maar dat verandert niets aan het feit dat er dan 1 bedrijf minder is en dus ook niets aan het beeld zoals dat uit tabel 1 naar voren komt.

In deel c wordt allereerst een vraagteken geplaatst bij het feit, dat ik de prognose 1960-1980 in tweeën heb geknipt: 1960-1963 en 1963-1980. Mij leek dat alleen maar nuttig en verhelderend en bovendien voel ik het altijd als een soort weg van de minste weerstand om te volstaan met een raming voor een tijdstip, waarop toch geen verantwoording meer wordt gevraagd.

Voorts achten mijn opponenten de schatting van 40.000 levensvatbare bedrijven van 1-10 ha in 1980 „uit de lucht gegrepen”. Nog meer toelichting op deze schatting dan de volle kolom op blz. 776 rechts achtte ik in een tijdschrift-artikel onnodig en ongewenst.

Dan het onplezierige zinnetje dat dit geschatte aantal „merkwaardigerwijze” gelijk zou zijn aan het werkelijke aantal in 1980. Slechts onoplettende lezertjes zullen over het hoofd hebben gezien dat ik schreef „wordt bij het thans waarschijnlijke tempo van sanering dit aantal tussen 1975 en 1980 bereikt” (blz. 777 links).

Zoals ook slechts weinig rekenkunst nodig is om in te zien dat de gehanteerde leeftijdsgrens verband houdt met het jaar 1980, waarvoor mag worden aangenomen dat zij die in 1956 45 jaar en ouder waren, dan als beroepspersoon vrijwel uit de landbouw verdwenen zullen zijn.

De enige opmerking in het gehele betoog die hout snijdt is dat het beeld, zoals ik dat voor het geheel heb geschetst, niet zonder meer ook regionaal de ontwikkeling zal weergeven. Natuurlijk zal de situatie, zoals die op grond van landelijk gemiddelde afvloeiingspercentages voor 1980 is voorzien, in het ene gebied al in 1975 bereikt kunnen zijn en in een ander misschien pas in 1985. Ik meen echter dat dit niets afdoet aan de conclusie „dat voor een verdere versnelling van deze ontwikkeling slechts zeer beperkte ruimte bestaat als er inderdaad niet meer dan de helft van de thans bestaande bedrijven (van 1-10 ha) zou moeten worden beëindigd of vergroot” (blz. 777 links). En daar gaat het om voor de beantwoording van de vraag of een meer actief overheidsbeleid gewenst is. Qua onzekerheid, zoals die iedere raming aankleeft, hecht ik veel meer belang aan de beide punten, vermeld op blz. 778: de mogelijkheid van thans nog onvoorziene wijzigingen in de produktie-techniek en de sociale structuur en de gehanteerde veronderstelling van bij voortduring ruime werkgelegenheid.

's-Gravenhage.

Dr. Ir. A. W. G. KOPPEJAN.

Ons aardgas en overheidswinsten

Het artikel van de heer W. Thomassen in „E.-S.B.” van 13 november jl., getiteld „Ons aardgas”, is een interessante doch onvolledige bijdrage tot de discussie over dit gas. Zich baserende op cijfers, afkomstig uit de Verenigde Staten, komt hij tot schattingen die een zeer grote winst

voor de Staat en de N.A.M. tonen, zelfs in het ongunstigste geval (f. 33 mrd. in 40 jaar). Uit het artikel van de heer Thomassen valt op te maken dat hij de door hem geschatte winst die de N.A.M. op het aardgas zal maken nogal aan de hoge kant vindt. Ditzelfde kan echter worden gezegd — al doet de heer Thomassen dat niet — van de winst die de Staat op het aardgas maakt.

Het is daarom jammer dat de heer Thomassen niet verder is gaan rekenen om ook de winsten van de regionale en gemeentelijke distributiebedrijven op het kleed te brengen. Een groot aantal distributiebedrijven, verenigd in de S.R.O.G., probeert eveneens een zo groot mogelijk deel van de in totaal te maken winst in de wacht te slepen.

De vraag kan in dit verband worden gesteld of dit aantal distributiebedrijven niet drastisch kan worden ingekrompen nu het plaatselijk en regionaal produceren van gas toch tot het verleden gaat behoren. De overblijvende bedrijven zouden, door de aldus te bereiken besparingen en door genoeg te nemen met een matige winst, mee kunnen werken aan een lagere gasprijs voor de consument waarbij dan de Staat en de N.A.M. uiteraard eveneens hun steentje (!) kunnen bijdragen.

Helaas kan worden geconstateerd dat de monopolistische distributiebedrijven vaak energieke pogingen in het werk stellen om hun winsten zo hoog mogelijk op te voeren ten einde daaruit mede te kunnen putten voor het dekken van tekorten op gemeentebegrotingen enz. Deze vorm van indirecte belastingheffing ziet de verbruiker evenwel niet gaarne.

De bezwaren die de heer Thomassen ontwikkelt tegen de (te) hoge winst van de N.A.M. klinken redelijk. Doch deze bezwaren dienen zich m.i. ook uit te strekken tot de (te) hoge winsten van Staat en lagere overheid.

De consument — en daaronder vooral te rekenen de kleine verbruiker voor wie de energiekosten een niet onbelangrijk deel van zijn budget vormen — zal dan hopelijk meer van de aardgasvondst profiteren dan in de huidige opzet mogelijk is. Voor deze consument krijgt de touwtrekkerij tussen de diverse exploitanten teveel het karakter van het verdelen van de buit ten koste van zijn portemonnee.

Overveen.

J. M. G. HOES.

De verdeling van de „aardgaskoek”

In zijn artikel ¹⁾ betreffende „Ons aardgas” heeft de heer Thomassen m.i. wel zeer eenzijdig de potentiële winstmogelijkheden der deelnemende oliemaatschappijen naar voren gebracht. Het uit zijn berekeningen begrootte vindingsloon + winstaandeel schijnt hem exorbitant hoog toe.

Hoe men hier ook over denkt, men moet zich wel realiseren dat genoemde oliemaatschappijen zowel bij exploratie als exploitatie een ondernemersrisico hebben genomen, al werd dit ook beperkt door de ervaringen welke men elders ter wereld had opgedaan bij soortgelijke activiteiten. De heer Thomassen geeft hier geen duidelijke motivering waarom de kosten welke door genoemde maatschappijen elders zijn besteed aan research en ontwikkeling op het gebied van aardgasexploratie en -exploitatie niet voor een

bepaald gedeelte als „vindingsloon” mogen worden ingecalculeerd. De gang van zaken is nu succesvol gebleken; het had ook anders kunnen zijn. Het zou velen meer interesseren te vernemen welk risico de Staat op zich neemt om zich een winstaandeel toe te rekenen hetwelk twee en half maal zo hoog is als dat der beide oliemaatschappijen!

Bovendien is de berekening niet volledig, want ten slotte komt de verbruikersprijs aanzienlijk boven de hier genoemde „opbrengstprijzen” te liggen. Gaan we uit van de veronderstelling dat de hoeveelheid van 1.100 mrd. m³ aardgas aan de uiteindelijke verbruikers (verbruik voor verwarmings- en kookdoeleinden) zou worden afgeleverd tegen de meest gunstige prijs ²⁾ welke tot op heden bekend is, dan krijgen we een opbrengst van f. 110 mrd. tegenover een inkoopwaarde van f. 66 mrd. Het schijnt mij toe, dat in deze bruto-marge van ruim f. 40 mrd. voor de gezamenlijke distributiebedrijven winstmogelijkheden zitten, welke niet onder behoeven te doen voor, die welke zijn toegerekend aan de oliemaatschappijen.

Ok hier zou men de vraag kunnen stellen of de distributiebedrijven gerechtigd zijn om de research- en ontwikkelingskosten, welke zij gemaakt hebben t.b.v. een goed en veilig werkend distributiesysteem voor het huidige gas, bij de distributie van aardgas door te berekenen. Zoals de zaken er nu voor staan valt het grootste winstaandeel van de aardgasvondst toe aan de Staat, en niet aan de grote meerderheid van de bevolking, zoals naar ik mag aannemen, de heer Thomassen het graag had gezien. De schrijver besluit zijn artikel met de wens uit te spreken dat het „Binnenhof” de zaak op „de voet en kritisch” zal volgen, ten voordele van de consument.

Het zal de heer Thomassen wellicht bekend zijn dat een niet onbelangrijk gedeelte van onze volksvertegenwoordiging de mening is toegedaan dat alleen via de overheid een rechtvaardige verdeling van de welvaart gewaarborgd is. Degenen, die de volksvertegenwoordiging gekozen hebben, zijn echter ook de verbruikers van het aardgas en dat het voordeel van deze unieke vondst niet rechtstreeks toevloeit aan deze verbruikers vindt derhalve mede zijn oorzaak in het feit dat velen van hen het wenselijk en beter achten de welvaartsverdeling via de Staat te laten lopen. Hopelijk zal de overheid haar — niet geringe — winstaandeel inderdaad aan hen ten goede laten komen.

Het is aan geen twijfel onderhevig dat men in Nederland, bij het bekend worden van de enorme aardgasvondsten, had verwacht o.a. door ruimteverwarming een extra voordeel te verwerven. Dat dit waarschijnlijk niet zal geschieden dient m.i. niet alléén te worden verweten aan de betrokken oliemaatschappijen.

Amsterdam.

A. N. J. VRIENS.

²⁾ Door de Gasunie N.V. werden aan de gemeentelijke distributiebedrijven de volgende „richtprijzen” per m³ geadviseerd voor particulier verbruik:

- < 25 m³ per maand: 25 cts.
- > 25 en < 50 m³ per maand: 20 cts.
- > 50 m³ per maand: 10 cts.

Het vastrecht zou komen te liggen tussen ca. f. 1 en f. 7 per maand, afhankelijk van de m³-groep waaronder men valt. Daar de gemeenten de uiteindelijke publieksprijs vaststellen, zijn onderlinge verschillen mogelijk. Aangezien de eventuele te exporteren hoeveelheden en de exportprijzen evenals het industriële verbruik nog niet bekend zijn, is hier de laagste m³ prijs genomen en het vastrechtstarief buiten beschouwing gelaten.

¹⁾ W. Thomassen in „E.-S.B.” van 13 november jl.

NASCHRIFT

Terecht constateren de heren Hoes en Vriens dat mijn artikeltje een beperkte strekking had. Het hield zich slechts bezig met enkele aspecten van het gecompliceerde gasvraagstuk.

Het is onjuist dat gemeentelijke distributiebedrijven een groot deel van de winst in de wacht willen slepen. Deze bedrijven zijn aan bescheiden winsten gewend en verliesgevende jaren waren geen uitzondering. Vertegenwoordigers der gasbedrijven gingen in de S.R.O.G. akkoord met een tarief dat hoogstens een kleine winst in uitzicht stelt. Deze winst komt trouwens langs andere wegen (subsidies van gemeenten aan allerlei nuttige instellingen) ook aan de burgers ten goede. Ik deel de mening dat er door hergroepering minder distributiebedrijven moeten komen. Reeds jaren geleden bepleitte ik terzake een wettelijke voorziening, want langs vrijwillige weg zijn slechts hier en daar resultaten bereikbaar.

De kleine verbruikers (openbare nutsbedrijven leggen op deze categorie altijd geld toe) kunnen weinig profiteren omdat het bij hen om zeer kleine bedragen gaat. Pas als ze op gasverwarming overgaan, ontstaat er ook voor hen echt profijt. De heer Vriens is op dit punt m.i. te pessimistisch, al is het wenselijk dat juist met het oog op de volkswoningen de prijzen nog iets zakken. Hij moge in het oog houden dat de grootste kostenfactor in de gasvoorziening de distributie is.

Het is juist dat de N.A.M. risico's heeft aanvaard, maar haar winst mocht gezien worden. Zonder werken van overheidswege (havens, kanalen, wegenbouw, grondvoorziening en ontsluiting, waterzuivering, nutsbedrijven, planologische maatregelen) kan geen grote, nieuwe industrie een stap verzetten. Risico genoeg, ook in het sociale vlak!

Enschede.

W. THOMASSEN.

Arbeidsmarkt en diepte-investeringen

In „E.-S.B.” van 23 oktober jl. schreef de heer J. A. Wartna over bovenstaand onderwerp. Ik heb uit dit overigens interessante artikel niet begrepen waarom hij voorbij gaat aan de meest voor de hand liggende oorzaak voor de divergerende ontwikkeling van de werkgelegenheid per bedrijfstak, nl. de vraag. Het is de ontwikkeling van de vraag naar de produkten van de nieuwe industrieën, die als complementair verschijnsel een verschuiving in de personeelsbezetting per industrietak met zich brengt.

De rol die het feitelijke loon (het verdiende loon) hierin speelt, is zeer beperkt. In bijgaand staatje zijn de verdiende bruto-uurlonen van geschoolde meerderjarige werknemers gegeven.

Gemiddelde bruto-uurverdiensten (excl. kinderbijslag, vakantiebijslag en andere uitkeringen ineens) in diverse bedrijfstakken (mannen, 21 jaar en ouder) per oktober 1959

A. Bedrijfstakken waarin de werkgelegenheidsvergroting in de periode 1950-1959 boven het gemiddelde lag:	geschoolden	geoefenden	ongeschoolden
Elektrotechnische industrie.	f. 2,09	f. 1,91	f. 1,82
Chemische nijverheid	„ 2,13	„ 1,90	„ 1,78
IJzer- en staalindustrie	„ 1,96	„ 1,86	„ 1,70
Grafische nijverheid	„ 2,11	„ 1,95	„ 1,79
Bouwnijverheid	„ 1,98	„ 1,79	„ 1,64
Verv. metaalprodukten; machinbouw	„ 1,94	„ 1,81	„ 1,72
Automobiellndustrie enz.	„ 1,95	„ 1,80	—

B. Bedrijfstakken waarin de werkgelegenheidsvergroting in de periode 1950-1959 beneden het gemiddelde lag:			
Aardewerk, glas, kalk, enz.	„ 1,86	„ 1,77	„ 1,69
Hout, kurk, stro	„ 1,85	„ 1,74	„ 1,63
Kleding en reiniging	„ 1,98	„ 1,73	„ 1,68
Leder- en rubberindustrie	„ 2,02	„ 1,78	„ 1,67
Papierindustrie	„ 2,02	„ 1,79	„ 1,74
Textielindustrie	„ 1,99	„ 1,87	„ 1,70
Voedings- en genotmidd.ind.	„ 1,97	„ 1,81	„ 1,73

Bron: „Statistiek van de lonen in de nijverheid, oktober 1959” van het C.B.S.

Uit dit staatje blijkt dat de bedrijfstakken waarin een werkgelegenheidsuitbreiding heeft plaatsgevonden die boven het gemiddelde lag, bepaald niet allemaal vooraan staan aan wat het loon betreft. Uit de loonverschillen in deze tabel de divergentie in de werkgelegenheidsontwikkeling te verklaren, zal niet meevallen.

Amsterdam.

JAN MÜLLER.

NASCHRIFT

In mijn artikel handelt het om de feitelijke lonen, m.a.w. om de „witte” en „zwarte” lonen tezamen. Of de door de heer J. Müller gehanteerde C.B.S.-gegevens ook deze laatste lonen in hun volle omvang omvatten, betwijfel ik.

Wat de vraagontwikkeling naar de produkten betreft, heeft de heer J. Müller gelijk. Ik ben blij dat hij dit stelt, aangezien mijn artikel op dit punt verwarring kan wekken.

De te constateren divergenties in de bedrijfstakgewijze ontwikkeling van de personeelsbezetting kan men uiteraard altijd proberen te verklaren. De heer Müller wijst op de vraagontwikkeling naar produkten. Dit is juist. Daarnaast kan gewezen worden op de arbeidsproductiviteitsontwikkeling. Wanneer bijv. de eerste 5 pCt. en de tweede 2 pCt. per jaar bedraagt, dan is de jaarlijkse toeneming van de personeelsbezetting op 3 pCt. te schatten.

Men zou nog een stap verder kunnen gaan, door naar de determinanten van het arbeidsproductiviteitsaccres te zoeken. Zo zou in dit verband gewezen kunnen worden op de omvang van de diepte-investering en op de grootte van de invloed die van elke eenheid diepte-investering uitgaat op de arbeidsproductiviteit. Zelfs is nog te wijzen op het effect van de schaalvergroting, d.w.z. op het effect dat uitgaat van het jaarlijkse arbeidersaccres per ondernemer. De invloed hiervan lijkt mij niet groot, maar het is in principe een factor.

Men ziet dus dat de verklaring van de ontwikkeling in de personeelsbezetting niet eenvoudig is, vooral niet wanneer de verschillende factoren moeten worden gekwantificeerd. Alleen d.m.v. voor dit doel gedetailleerde statistische gegevens (waarover wij in ons land niet beschikken) en verfijnde statistische methoden, is hierop enig licht te werpen.

Het kan daarom bezwaarlijk mijn bedoeling zijn geweest om eens precies te zeggen, waarom de bedrijfstakgewijze personeelsbezetting zich zo ontwikkeld heeft als is aangegeven in de tabel van mijn artikel. Het zoeken naar verklaringen moet men in dit verband zo veel mogelijk buiten de deur houden.

Wat ik wel getracht heb, is het aangeven van de *feitelijke ontwikkeling* in de personeelsbezetting. Deze is ten slotte de graadmeter voor de interesse van de ondernemers voor meer arbeiders.

Mijn beantwoording is wellicht ruim uitgevallen, maar de in principe moeilijke vraag van de heer J. Müller heeft mij daartoe genoopt.

's-Gravenhage.

J. A. WARTNA.

Schrijvers en cijfers - naschrift na naschrift

De logica van het naschrift van Drs. C. de Koning bij mijn ingezonden stuk („E.-S.B.” van 6 november 1963) ontgaat mij. Ik schreef: „De onzakelijkheid van hoofdredacteuren die hun beter ingelichte letterkunderedacteuren opzijzetten en van theoretiserende bestrijders als Prof. K. van het Reve die zich geen moeite gaven om ook van de feiten kennis te nemen, hebben misschien wel meer verwarring gesticht dan de vurige praat der voorstanders”. De heer De Koning „verzet” zich hiertegen door mee te delen alleen vurige praat te hebben geciteerd. Ik heb het tegengestelde toch niet beweerd? De hoofdredacteuren zijn die van Het Parool en de N.R.Crt. Ik kan de heer De Koning aanraden vooral in oude nummers van het eerste blad eens na te speuren hoe er zonder kennis van zaken door de hoofdredacteur verwarring is gesticht. „Theoretiseren” betekent volgens Van Dale „theoretisch redeneren”. Waarom zou een theoretiserend bestrijder van schrijverssubsidies geen Russisch leerboek, een detective of voortreffelijke essays over Russische literatuur kunnen publiceren?

Amsterdam.

J. J. KLANT.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Tegenover de verwachte stijging van de bankpapiercirculatie hebben de betalingen van en aan de schatkist zich ten gunste van de markt ontwikkeld, daardoor aan de verkrappende factor compensatie biedend. De omvang van de stalling van schatkistpapier bij De Nederlandsche Bank, welke van 25 november af mogelijk was — op 29 november heeft De Nederlandsche Bank de aankoop van papier gestaakt — is dan ook binnen vrij beperkte grenzen gebleven. In de eerstvolgende weken ziet het er naar uit, dat marktverruimende factoren, waaronder in de eerste plaats het terugvloeiën van bankbiljetten uit het verkeer naar de banken, zullen overwegen. De enige factor, die met zekerheid een verkrappend effect zal hebben is de terugkoop van schatkistpapier van de Centrale Bank op 5 december. Het mag worden verwacht, dat deze de dan aan de gang zijnde verruiming zal vertragen, doch niet in haar tegendeel zal doen omslaan. Tot zaterdag, de laatste dag van de maand, was er geen reden wijziging te brengen in de geldmarktтарieven.

Efficiency

bespoedigt

Uw contacten

met gegadigden

★

Indien

Uw telefoonnummer

in Uw annonce

moet worden

opgenomen,

vermeld dan

tevens het

NETNUMMER

Willem Smit & Co's Transformatorenfabriek N.V.

gevestigd te Nijmegen.

Uitgifte

van

nom. f 5.000.000.- 5 pCt. 20-jarige obligatiën

in stukken groot nom. f 1.000.- aan toonder

tot de koers van 100 pCt.

De lening is à pari aflosbaar in de jaren 1972 tot en met 1984, telkenjare op 1 Januari, en wel in 12 jaarlijkse termijnen, elk groot f 400.000.- en een laatste termijn groot f 200.000.-.

Vervroegde gehele of gedeeltelijke aflossing is uitsluitend toegestaan op 1 Januari van elk jaar, voor de eerste maal op 1 Januari 1972, met inachtneming van een opzeggingstermijn van twee maanden, tot de koers van 101%.

Ondergetekenden berichten, dat zij de inschrijving op bovenstaande uitgifte openstellen op

WOENSDAG, 11 DECEMBER 1963

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur,

bij haar kantoren te **Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage, Nijmegen, Dordrecht, Utrecht en Zwolle**, op de voorwaarden van het prospectus van uitgifte dd. 3 December 1963.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten, alsmede - tot een beperkt aantal - exemplaren van de statuten en van het jaarverslag over het boekjaar 1962/63 zijn ten kantore van inschrijving verkrijgbaar.

Amsterdam, 3 December 1963.

**AMSTERDAMSCHЕ BANK N.V.
DE TWENTSCHE BANK N.V.**

Blijf bij!

Lees „E.-S.B.”

Kapitaalmarkt.

De rentestijging heeft ook geleid tot een verhoging van het renteniveau van pandbrieven. De ene hypotheekbank na de andere heeft de rente op $4\frac{3}{4}$ pCt. gebracht bij een afgiftekoers van 99 pCt. In de eerste 10 maanden van 1963 is de uitgifte van pandbrieven tot f. 165 mln. opgelopen, een bedrag dat aanmerkelijk hoger ligt dan dat, behaald in dezelfde periode van 1962, toen een stand van f. 139 mln. werd bereikt.

De datum van het begin van de claimhandel Bredero Vast Goed en de introductie van certificaten van het Japan Fund heeft men voorzichtigheidshalve enige tijd uitgesteld. Dit heeft een zekere concentratie met andere uitgiften tot gevolg, want behalve reeds aangekondigde emissies zijn inmiddels ook de introductie van certificaten van The Peoples Gas Light and Coke Company, een introductie die nauw aansluit bij de belangstelling die in ons land voor aardgas door de sensationele vondsten in Groningen sterk is gestegen, en van de f. 7,5 mln. converteerbare obligaties van de Amsterdamsche Ballast Maatschappij openbaar gemaakt.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	28 dec. 1962	H. & L. 1963	22 nov. 1963	29 nov. 1963
Algemeen	345	401 — 346	384	387
Intern. concerns	464	560 — 463	532	539
Industrie	319	359 — 321	340	341
Scheepvaart	134	164 — 135	155	154
Banken	257	261 — 232	235	235
Handel enz.	150	162 — 150	161	162

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 157	f. 171,50	f. 173,70
Philips G.B.	f. 139	f. 146,70	f. 146,50
Unilever	f. 138,40	f. 137,50	f. 138,70
A.K.U.	401½	492½	510
Hoogovens, n.r.c.	558	546	550
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	723	764	764½
Zwanenberg-Organon	909¾	908	918
Van Gelder Zn	244	223½	224
Amsterdamsche Bank	390	375	370
Robeco	f. 208	f. 223	f. 224

New York.

Dow Jones Industrials	652	711	751
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langl. staatsobl. a)	4,24	4,59	4,64
Aand.: internationalen a)	3,20	.	3,32
lokalen a)	3,86	.	3,63
Disconto driemaands schatkist- papier	2	2½	2½

a) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

C. D. JONGMAN.

KWANTITEIT of KWALITEIT ?

Wanneer het U vooral om de kwantiteit van de reacties op door Uw onderneming geplaatste personeelsannonces gaat, dan menen wij er goed aan te doen U tevoren te moeten afraden deze annonces in „E.-S.B.” te plaatsen. Honderden reacties voorspellen wij U beslist niet.

★

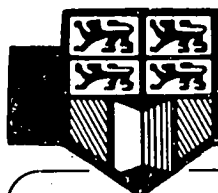
Wilt U echter een indruk hebben van de kwaliteit van de binnenkomende reacties, dan zal het U interesseren dat talrijke grote ondernemingen regelmatig „E.-S.B.” inschakelen als medium voor het oproepen van functionarissen op hoog niveau. De ervaring leert deze bedrijven namelijk dat een oproep in „E.-S.B.” geplaatst, een prima selectie van het aantal reacties betekent, hetgeen een niet onbelangrijke aanwijzing is wat betreft het „aanbod”.

★

Zoekt U het in de kwaliteit van de reacties op Uw personeelannonces, dan geven wij U ernstig in overweging om „E.-S.B.” als medium in te schakelen.

Advertentie-afdeling
Postbus 42 — Schiedam

E.-S.B. 4-12-1963

GEMEENTE ROTTERDAM

Bij de Accountantsdienst bestaat gelegenheid tot plaatsing van enige

assistent-accountants

In aanmerking komen:

1. Zij die in het bezit zijn van het Staatspraktijkdiploma voor Bedrijfsadministratie of het diploma Gemeentefinanciën, dan wel een akte M.O. Handelswetenschappen of M.O. Boekhouden.
2. Zij die met de accountantsopleiding N.I.V.A. tenminste gevorderd zijn tot en met vier voorbereidende vakexamens (waaronder voortgezet boekhouden).
3. Kandidaten in de economische wetenschappen, die hebben voldaan aan het tentamen voortgezet boekhouden.

Sollicitanten dienen over een ruime controle-ervaring te beschikken.

Afhankelijk van leeftijd, controle-ervaring en bekwaamheid geschiedt benoeming in één der volgende rangen:

assistent-accountant/ commies	Salarisgrenzen: f 555,-- - f 764,-- p.m.
eerste commies	f 650,-- - f 880,-- p.m.
hoofdcommies	f 784,-- - f 1013,-- p.m.
eerste hoofdkommies	f 842,-- - f 1128,-- p.m.

Aanstelling boven het minimum is mogelijk.

Bovenstaande bedragen zijn exclusief 4% vakantietoelage en de huurcompensatie ad 4% met een minimum van f 27,20 per maand.

Salarisverhoging per 1 januari 1964 is in voorbereiding. Gunstige pensioenregeling.

De Verordening inzake vergoeding van de reis- of pension- en verhuiskosten is van toepassing.

Sollicitatiebrieven in te zenden aan de chef van het bureau Personeelvoorziening, kamer 331, stadhuis, Rotterdam, binnen 14 dagen onder no. 698.

Telkens en telkens blijkt ons weer, hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

VASTGOEDBELEGGINGSFONDS IMMOFUND 1962

UITGIFTE van 2500 participatiebewijzen aan toonder

Ondergetekende bericht, dat zij de inschrijving op bovengenoemde participatiebewijzen, uitsluitend voor houders van de reeds uitgegeven participatiebewijzen, openstelt op

DONDERDAG 12 DECEMBER 1963,

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur,

ten kantore van

**NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.
ZUIDHOLLANDSE BANK N.V.
ZUIDHOLLANDS EFFECTENKANTOOR N.V.**

te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage, voor zover aldaar gevestigd,

tegen de prijs van f 1055,50 per participatiebewijs,

op de voorwaarden van het prospectus d.d. 2 december 1963.

Exemplaren van het prospectus en van de door ondergetekende uitgegeven folder, m.b.t. het Vastgoedbeleggingsfonds ImmoFund, zomede inschrijvingsbiljetten zijn verkrijgbaar bij de kantoren van inschrijving.

N.V. BEHEER- EN BELEGGINGSMAATSCHAPPIJ IMMOFUND

Rotterdam, 2 december 1963.

**Met „E.-S.B.”
een beter
economisch-politiek
inzicht**

Highly qualified ECONOMIST

with experience in business or government work, speaking fluent French, English, German, aged approximately 30/35, required by **international Foundation** with offices in Benelux, France and Switzerland, to carry out important economic survey calling for visits to main European countries.

Must combine diplomacy in contacts with highest intellectual honesty.

Send curriculum vitae with photo, state salary desired to ESB 49-1, POSTBUS 42, SCHIEDAM.

Bij de directie van de Voedselvoorziening van het Ministerie van Landbouw en Visserij, bij welke directie o.a. vraagstukken betreffende het gemeenschappelijk landbouwbeleid in de E.E.G. worden behandeld, kunnen enkele

TRAINEES

worden geplaatst.

Gegadigden dienen een academische studie — economie, landbouwwetenschap, rechtswetenschap of sociologie — te hebben voltooid, dan wel een eindweegs daarin te zijn gevorderd.

Zij dienen bereid te zijn zich aan een psychologisch onderzoek te onderwerpen.

Aanvangssalaris: adjunct referendaris.

Schriftelijke sollicitaties onder no. 3-5169/7188 (in linkerbovenhoek env. en brief) in te zenden aan het Bureau Personeelsvoorziening van de Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van

Prof. P. Hennipman,

Prof. A. M. de Jong,

Prof. F. J. de Jong,

Prof. P. B. Kreukniet,

Prof. H. W. Lambers,

Prof. J. Tinbergen,

Prof. G. M. Verrijn Stuart,

Prof. J. Zijlstra.

Abonnementsprijs f. 30; voor studenten f. 15.

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM

E.-S.B. 4-12-1963

GRASSO

nodigt bedrijfseconomen, -juristen en andere bedrijfsfunctionarissen, die op grond van hun opleiding en ervaring in aanmerking kunnen komen, uit, te solliciteren naar de functie van

ALGEMEEN MANAGER

voor enkele harer dochterondernemingen in landen binnen en buiten Europa.

De taak zal bestaan uit de dagelijkse leiding van de vestiging, waarbij het accent valt op het behartigen van de Grasso-belangen in het betreffende land, het financieel en administratief beheer en de behandeling van personeels- en organisatieproblemen.

Goede beheersing van twee der moderne talen Duits-Frans-Engels-Spaans wordt vereist. Uitzending zal geschieden na een inwerkperiode van 3 - 12 maanden.

Brieven met volledige inlichtingen omtrent opleiding, werkervaring, etc. te richten aan de directie van

GRASSO'S KONINKLIJKE MACHINEFABRIEKEN N.V.

te 's-Hertogenbosch

**DE
NEDERLANDSE
TELEVISIE
STICHTING**

roept sollicitanten op voor de vervulling van de vacature

CHEF VAN DE AFDELING STUDIE EN DOCUMENTATIE

Deze functionaris zal voornamelijk worden belast met de leiding van de wetenschappelijke bestudering van vraagstukken op het terrein van de televisie en met de documentatie der Stichting.

Gezocht wordt een academicus, die beschikt over ten minste drie jaar ervaring in het zelfstandig uitvoeren van sociologische onderzoeken.

Indiensttreding zou bij voorkeur op korte termijn dienen te geschieden.

Sollicitaties, niet met ball-point geschreven, worden onder bijvoeging van een recente pasfoto, ingewacht bij de Dienst voor Personeel en Sociale Zaken der Nederlandse Televisie Stichting, Postbus 10, Hilversum.

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVERZEKERING EN LIJFRENTEN

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGELLO - HAARLEM - ARNHEM

D. HUDIG & CO

Ao. 1825

MAKELAARS IN ASSURANTIËN

ROTTERDAM

Telefoon (010) 13 08 00
Telex 2 11 03

Wijnhaven 23
Postbus 518

VAN DER HOOP, OFFERS & ZOON

Ao. 1807

BANKIERS

ROTTERDAM

Telefoon 11 46 20
Telex 2 21 99

Westersingel 88
Postbus 502

**FAMILIE OF
VRIENDEN IN
'T BUITENLAND..?**

Als een groet en
een herinnering stuurt
de N.R.C. een

**GRATIS
KERSTNUMMER**

van haar Overzeese
Weekeditie aan
Nederlanders in het
buitenland. U kunt hun
naam en adres
per briefkaart opgeven
aan Postbus 824
Rotterdam of
telefonisch: 010 - 111000,
toestel 229.

**Adverteren in „E.-S.B.”
getuigt van
feeling voor marketing**